ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2014 m. spalio 17 d. Nr. 37 (1199) Kaina 1,90 Lt / 0,55 Eur

Gyčio Padegimo „Ugnies medžioklė“ Alytuje ..... *p. 3*
Pokalbis su Kosovo menininku Rrezeartu Galica ..... *p. 5*
Apie nuobodulį ir sovietinę visuomenę ..... *p. 8*

Genties nuopuolis ir modernios visuomenės galimybė

RASA BALOČKAITĖ

Ar dabartinė Lietuvos visuomenė yra moderni? Ar Sovietų Sąjunga buvo moderni? Ar iš jos griuvėsių pakilusi nepriklausoma Lietuvos valstybė buvo moderni? Tyrėjų teigimu, modernizacija gali vykti netolygiai skirtingose srityse, pvz., ekonominė, politinė, socialinė, kultūrinė ir psichologinė modernizacija vyksta skirtingais tempais. Mokslininkai yra aprašę kultūrinio vėlavimo fenomeną, kai žmonių sąmonė keičiasi kur kas lėčiau negu gamybos priemonės ar valstybės institucijos.

Tradiciškai Vakarų Europos šalyse modernizacija siejama su feodalinės sistemos žlugimu, su kapitalizmo raida ir šių pokyčių nulemtomis ekonominėmis ir socialinėmis transformacijomis – tai yra Émile'io Durkheimo aprašyta skirtis tarp tradicinėms visuomenėms būdingo mechaninio solidarumo, kuris kyla dėl žemo darbo pasidalijimo ir tarpusavio panašumo, ir moderniai visuomenei būdingo mechaninio solidarumo, kurio pagrindas yra ne panašumas, bet specializuotas funkcijas atliekančių individų tarpusavio priklausomybė; taip pat Durkheimo aprašytoji anomijos, arba normų nebuvimo, būsena, įsigalinti irstant tradiciniams ryšiams ir vykstant socialinei fragmentacijai; tai žymioji Ferdinando Tönnieso skirtis tarp *Gemeinschaft*, bendruomenės, kuri remiasi bendromis vertybėmis, jausmų ir išgyvenimų bendrumu, ir *Gesellschaft*, visuomenės, kuriai būdingas racionalumas ir instrumentinių tikslų siekimas, tai Maxo Weberio įvardintas formaliojo racionalumo įsigalėjimas ir „pasaulio atkerėjimas“, kai socialiniai procesai praranda savo magišką reikšmingumą, tai su Karlo Marxo vardu siejamos sąvokos „susvetimėjęs darbas“ ir „klaidingi poreikiai“, tai Georgo Simmelio aprašyta pinigų filosofija, socialinio gyvenimo racionalizavimas ir *blasé* – susvetimėjimo, persisotinimo ir abejingumo būsena, kurią patiria iš kaimiškojo gyvenimo suvaržymų išvaduotas vienišas miesto individas.

Ar Sovietų Sąjunga buvo moderni valstybė? Technologiniu ir ekonominiu požiūriu – taip, Sovietų Sąjunga buvo moderni. Tai liudija šalies industrializacija ir urbanizacija, elektrifikacija, sunkiosios pramonės plėtra, transporto sistemų plėtra ir kosmoso užkariavimo programos. Tačiau socialinė, kultūrinė ir psichologinė modernizacija Sovietų Sąjungoje niekada neįvyko. Ši valstybė, nepaisant atvirai deklaruojamo ateizmo, netgi nebuvo sekuliari. Tyrėjai Sovietų Sąjungos ideologiją įvardija kaip politinę religiją. Politinės religijos, skirtingai nei tradicinės teistinės religijos, nesiremia jokiu transcendentiniu autoritetu, bet, priešingai, sakralizuoja kokią nors pasaulietišką esybę *(secular entity)* – tai gali būti tauta, klasė, teritorija, valstybė, rasė, proletariatas, laisvės idėja, revoliucija ar kt. Politinę religiją reikėtų vertinti remiantis Durkheimo pasiūlyta religijos samprata – religija kaip visuma įsitikinimų ir socialinių praktikų, siejamų su šventumu, visuma, kuri mobilizuoja ir vienija moralinę bendruomenę. Kas šiuo atveju yra šventa? Kembridžo Šv. Jono koledžo ekonominės sociologijos profesorės Christel Lane teigimu, šventa yra tai, kas, visuomenės požiūriu, yra „anapus žmogiškųjų susitarimų ir socialinių santykių ribos“. Tai reiškia, kad „šventi“ yra tie dalykai, kurie laikomi nekintamais, nekvestionuojamais, neabejotinai teisingais, jiems suteikiamas antilaikiškumo, antiistoriškumo statusas, jei tampa moralinio fetišizavimo objektu.

Sovietinėje politinėje religijoje moralinio fetišizavimo objektais tapo simbolinė Lenino, kaip atpirkėjo, figūra, Spalio revoliucija kaip unikalus mitinių proporcijų antiistorinis įvykis ir marksizmo-leninizmo politinė doktrina. Sovietinėje politinėje vaizduotėje Spalio revoliucija prilygo pirmajam Kristaus atėjimui, t. y. tai buvo žmonijos istorijos lūžio momentas, nuo kurio prasideda tikrasis, istorinis laikas ir galimas žmonijos išgelbėjimas iš didžiųjų kapitalizmo „nuodėmių“ – išnaudojimo, susvetimėjimo ir individualizmo. Iškart po mirties Leninas tapo sovietinės politinės religijos centrine simboline figūra. Jis buvo traktuojamas kaip gelbėtojas, žmonijos atpirkėjas, o Grigorijus Zinovjevas yra įvardijęs Leniną kaip „komunistinio pasaulio apaštalą“, „išrinktąjį iš milijonų“ ir „lyderį iš Dievo malonės“. Sovietų Sąjungoje „laisvas ir sąmoningas darbas“ kolektyvo ir Spalio idealų labui tapo kone religine praktika – išganymu, pašaukimu ir atpirkimu. Darbininkų klasė, proletariatas, tapo tam tikra prasme moraline išrinktųjų, apšviestųjų bendruomene, kurios pašaukimas ir pasaulinė misija buvo misionieriška veikla, kova už Spalio idealų įgyvendinimą ir galutinę socializmo pergalę visame pasaulyje. Krikščioniškoje teologijoje vartojama sąvoka *kenosis*, supaprastinta jos reikšmė yra tokia – išsivalyti, ištuštinti save ir pripildyti Dievo valios. Sovietinėje politinėje religijoje išrinktuoju, palaimintuoju buvo tampama atsisakant savęs ir pripildant save Spalio idealų ir leninizmo principų; šitaip, atsisakant savojo „aš“, pasiekiamas bendrumo jausmas (galima teigti, kad pati sąvoka „aš“ tampa nereikalingu, buržuaziniu rudimentu). Sovietinė politinė liturgija, *doxa*, šlovino šią trejybę – Leniną, Spalio revoliuciją ir darbininkų klasę – skelbdama apie neišvengiamai artėjančią „pažangiųjų jėgų“ pergalę visame pasaulyje.

Kadras iš filmo „Kartą XX amžiuje“ (rež. Deimantas Narkevičius, 2004)

Kokia buvo sovietinės politinės religijos eschatologinė vizija? Tai buvo visuomenė, išvaduota iš nuodėmių, t. y. iš kapitalizmo nuodėmių – susvetimėjimo, išnaudojimo ir individualizmo. Sovietinė eschatologinė vizija akcentavo neišvengiamą visų socialinių grupių suartėjimą – neišardomą draugystę, monolitinę vienybę ir sovietinę ideologiją, kuri „cementuoja“ pavienius atomizuotus individus į neišardomą homogenišką darinį. Politinės religijos – nacionalizmas, nacizmas, bolševizmas – atsirado kaip atsakas į modernizacijos iššūkius, tradicinių bendruomeninių ryšių nykimą, susvetimėjimą ir atomizaciją, pasiūlydamos žmonėms kitą, alternatyvią, sekuliarią, bendruomeniškumo ir tikėjimo versiją. Sovietinė politinė religija buvo ne išimtis. Sovietų Sąjunga buvo keistas darinys, ekonominę modernizaciją sujungiantis su giliu socialiniu feodalizmu, o sovietinis žmogus, metaforiškai kalbant, buvo baudžiauninkas, turintis branduolinės energetikos diplomą.

Kas įvyko 1990 metais Lietuvoje? Tuo laikotarpiu viena politinė religija – bolševizmas – buvo pakeista kita politine religija – nacionalizmu. Pirmoji, bolševizmas, sakralizavo ir sudievino darbininkų klasę kaip moralinių vertybių šaltinį, antroji sakralizavo ir sudievino tautą. Sovietinį kovotojų „už Spalio reikalą“ panteoną pakeitė kitas – tautinio atgimimo veikėjų. Moraline „išrinktųjų“ bendruomene tapo etninė bendruomenė. Pagrindiniai šią bendruomenę vienijantys veiksniai – kalba, teritorija, tradicijos – buvo paskelbti „šventais“, t. y. antilaikiškais, antiistoriškais, nekvestionuojamais, esančiais anapus žmogiškųjų susitarimų ribų. Tauta tapo dievybe, reikalaujančia atnašavimo, savęs išsižadėjimo ir pasiaukojimo, bet kartu – kažkuo, ką anglai vadina *bigger than life*, įprasminančiu kentėjimą ir pripildančiu žmogaus kasdienybę prasmės. Šis tautos, kaip bendruomenės formos, sakralizavimas atliko teigiamą mobilizuojančią funkciją pereinamuoju laikotarpiu, kai susilpnėjusi valstybė nepajėgė atlikti savo funkcijų, tačiau vėliau tapo rudimentiniu elementu.

Modernizacija psichologiniu požiūriu, Durkheimo, Weberio, Simmelio, Tönnieso aprašytoji modernizacija kaip individo išsivadavimas iš bendruomenės Lietuvoje niekada iki galo neįvyko. Dievas Lietuvoje nemirė, Nietzsche į Lietuvą neatėjo ir nepranešė apie jo mirtį. Tačiau toks pranašas iš dalies galėtų būti Nida Vasiliauskaitė, ryžtingai pasisakanti už psichologinę autonomiją pavienio, stipraus individo, laužančio „šventus“ bendruomenės saitus.

Psichologinė modernizacija prasidėjo Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Didėjantys emigracijos ir migracijos srautai, nuosavybės teisių liberalizavimas (žemės pardavimas užsieniečiams), didėjanti šeimos formų įvairovė (registruota partnerystė ir tos pačios lyties asmenų santuokos galimybė), taip pat feministiniai judėjimai („tradicinio“ patriarchalinio autoriteto kritika), kalbos formų diversifikacija ir naujų sociolektų formavimasis Lietuvoje dažnai suvokiami kaip grėsmė tiems dalykams, kurie mūsų sąmonėje atrodė kaip „šventi“, – „mūsų žemei“, „mūsų kalbai“, „mūsų šeimai“. Tačiau desakralizacija ir yra modernios kultūros ir modernios visuomenės pradžia. Modernybė savo esme yra išvarymas iš kaimiškojo, gentinio, klaninio rojaus.

Sovietinė modernizacija tiesiogine prasme reiškė *lietuvio išvarymą iš kaimo*. Dabartinė psichologinė modernizacija reiškia *kaimo išvarymą iš lietuvio*. Modernizacija reiškia, kad individas yra išsaistytas iš pirminės bendruomenės, kad bendruomenė nebėra savaime suprantama duotybė ir emocinės socialinės paramos bei patogių atsakymų šaltinis; kad tas bendruomenes, prasmes ir tapatybes individas privalo susikurti pats. Paradoksalu: dauguma žmonių jaučiasi suvaržyti ir bejėgiai dėl Lietuvoje egzistuojančių palyginti uždarų, pusiau feodalinių bendruomenių, grindžiamų kraujo, giminystės, „senų draugysčių“ principais, tačiau šių bendruomenių irimas, šita laisvės galimybė jiems atsiveria kaip gąsdinantis moralinis vakuumas, kai, netekę moralinio pagrindo po kojomis, jie nebežino, kaip gyventi.

Psichologiniu požiūriu modernizacija reiškia, kad teks išmokti pasitikėti nepažįstamaisiais.

Straipsnis parengtas remiantis projekto „Sovietinių atminties ritualizavimo formų perėmimas: lyginamoji Vidurio ir Rytų Europos analizė“ (2012–2014, VDU) duomenimis; projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. VAT-43/2012.

Niekuo dėtas Kristus

Lietuvos nacionalinio dramos teatro sezoną pradėjo jaunatviška premjera „Keletas pokalbių apie (Kristų)“. Ėjau dėl dramaturgės Teklės Kavtaradzės, nes jos pjesė man buvo aktuali dėl literatūrinių kontekstų. Režisieriaus Tado Montrimo pasisakymai irgi įdomūs, tačiau spektaklį vertinti sunku, nes jis apskritai sunkiai įsliuogia į teatro žanrą. „Pokalbiai“ vyko studijoje, iš arti buvo matyti aktoriai; gėrėjausi, nes gražūs – gal ir vulgaroka taip galvoti, bet atrodė, kad tam tikrą estetinį matmenį diktuoja ir jauni jų kūnai. Tačiau apskritai veiksmas tokiose studijose man turbūt beveik niekada nereikš teatro *par excellence*. Tiesa, esu mačiusi porą šokio spektaklių, kurie tokiomis pat aplinkybėmis vis dėlto įsispraudė į teatro, o ne performanso kategoriją. Kaip vadinti „Pokalbius“, nežinau. Galbūt labiausiai tiktų „teatralizuoti pjesės skaitymai“? Veiksmas studijoje specifinis dar ir tuo, kad aktoriai mėgina tiesiogiai komunikuoti su žiūrovais, versti juos vienaip ar kitaip dalyvauti. Aišku, niekada nebendradarbiauju, jiems nepadedu, tiesiog žiūriu į tai piktavališkai. Turiu teisę ignoruoti šias komunikacines intervencijas į savo kūną (suprantama, režisieriams atrodo, kad jie apeliuoja į sielą, tačiau, deja, nesu tokia naivi). Esu senamadiška – salės tamsoje skendintis žiūrovo kūnas yra daug saugesnis. Jautiesi, tarsi grįžtum į įsčias. Nors ir studijoje nieko, įmanomi katarsio efektai; be to, įdomu kartais pasižiūrėti į kitų žiūrovų akis.

Režisūros požiūriu pjesėje nemaža ydingų priemonių, pradedant kolektyviniu veikėjų šnarėjimu popieriaus lapais (kas čia visiems darosi – nejaugi po „Meistro ir Margaritos“ dar įmanoma scenoje naudoti popieriaus lapus?..) ir baigiant dirbtinėmis gėlėmis (kapinių estetika galima, bet ji šiuo atveju nepakankamai groteskiška). Atrodo, Kavtaradzės pjesė gan autobiografiška (tokią prielaidą darau dėl kažkada skaitytų viešų dramaturgės pasisakymų *www.moteris.lt*); tačiau galėtų būti ir dar autobiografiškesnė. Kirba įtarimas, kad autentiškos situacijos perrašytos į neva universalesnes (tą „universalumą“ tarsi turėtų išreikšti paaugliškas slengas). Manau, čia gali būti klaida: nereikėtų stengtis įtikinti žiūrovą veikėjų panašumu į jį. Susitikimas su niekad nematytu tėvu, kaip trauminis paauglystės įvykis, aktualus ir man pačiai; todėl „Tėve mūsų“ maldos panaudojimas, nors scenoje ir banalus, čia beveik tinka (vėl tenka prisiminti Koršunovo „Labas Sonia Nauji Metai“, po kurio ši malda, kaip ir popieriaus lapai, turėtų būti eliminuoti iš lietuvių teatro, nes vis vien atrodys skurdžiai ir nepateisinamai). Stipriausias pjesės aspektas – bandymas įsivaizduoti mirtį ir visi su tuo susiję atoveiksmiai. Kitas irgi dėmesio vertas aspektas – neblogai psichologizuoti santykiai. Jį laikau mažiau vykusiu, tačiau tai – gija, lydinti dramaturgę kaip esminė tema nuo pat pirmosios jos knygos. Todėl spektaklis neabejotinai jaunimui, taip. Net tam pačiam primityviausiam, nes dėl minėtų „universalizacijų“ jam negresia nesupratimas.

Tačiau grįžkime prie nepažįstamo tėvo temos; susitikimui su juo visgi ruošiamasi, repetuojant kvailus pokalbius, kuriuos atlieka įsitempę žmonės, ne visai pagal paprotinį imperatyvą susaistyti... krauju. Aha, tikrai Dievo, išvysimo nebent po mirties, archetipas. Kita vertus, galvoju, kuo pjesės pavadinime dėtas tas vargšas Kristus (nors ir uždarytas skliausteliuose), kurį visi kaišioja kur tik įmanoma ir netgi truputį ten, kur neįmanoma. LRT reportaže dramaturgė sako, kad tai nesąs religinis spektaklis; jai nesinori, kad tai atbaidytų ar pritrauktų neteisingai. Vis dėlto minimalus religiškumas pjesei nebūtų pakenkęs, nes toks, koks yra dabar (t. y. kaip ir beveik jokio, nes naudojamasi tik liturgijos lukštais), atrodo tuščias balastas. Ir tai verčia galvoti, kad visų mūsų labui trauminės patirtys prašosi būti iškalbamos, tačiau estezę tai sukelia retai. Ką gi, Kavtaradzei beveik pavyko – tas kalbėjimas nėra koks nors labai nuogas, inicijuotas saviterapijos, neskoningas. Priešingai, jis netgi skrupulingai uždangstytas figos lapeliais. Jeigu pavyktų žengti dar kelis žingsnius, nebijant „nesuprantamumo“, to lemputėmis žybčiojančio Kristaus nebeprireiktų.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

LAIKU IR NELAIKU

Tamsiausiojo slėnio spalvos

VIEŠPATS yra mano Ganytojas, –
man nieko netrūksta.
Žaliose pievose mane paguldo,
prie ramių tvenkinių gano.
Jis atgaivina mano gyvastį,
veda teisumo takais, kaip dera jo vardui.
Nors einu per tamsiausią slėnį,
nebijau jokio pavojaus, nes tu su manimi.
Tavo ganytojo lazda ir vėzdas – jie mane apgins.
Tu padengi man stalą
mano priešų matomoje vietoje,
patepi dosniai mano galvą aliejumi –
sklidina mano taurė!
Tik gerumas ir ištikima meilė lydės mane
per visas mano gyvenimo dienas,
ir aš visados gyvensiu VIEŠPATIES Namuose.

Ps 23

Įdienojus vis dar sušyla. Smagu. Ir šiaip nevalia pirma laiko pasiduoti. Į saulėtą kiemą mums atneša kavos. Glostinėdamas pilką švedų kariuomenės milinę, mano draugas stebisi, kad jos iki šiol nepalietė kandys. Ant pamušalo įspausti 1940 metai, taigi čia pat jubiliejus. Nesyk esu pagalvojęs, kad niekingi skudurai pragyvena mus, ir tai baisus smūgis mūsų žmogiškajam orumui. Arba dar vienas argumentas tikėti nemirtingą sielą. Rudeniop, nė nesulaukus Vėlinių, visada laikai tą laikinybės egzaminą. Kieme, kur šnekamės, ant sienos raudonuoja laukinių vynuogių lapai. Draugas sako, kad raudona lapų spalva reiškia jų mirtį. Augalai apmirdami duoda gedulo ženklą. Mes paskui grožimės ir nušvintame, klausydamiesi laidotuvių himno.

Ir šią biblinę psalmę nuo vaikystės prisimenu iš gedulinių pamaldų bažnyčioje. Kažin kada krikščionių tradicijoje ji jau gavusi tokią liturginę paskirtį. Ankstesnis kunigo Liesio vertimas buvo tinkamesnis deklamuoti ar giedoti. *Nė keliaudamas slėniu tamsiausiu, aš nebijosiu, nes tu drauge būsi*, – laibu balsu tilindžiuodavo per mišias koks guvesnis ministrantas. Net vaikui suprantama ir gražu, juk gimstame ir augame bijodami tamsybių. Tiesa, glumindavo žodžiai *lazda* ir *vėzdas*, niekaip nederantys prie visų žalių pievų, ramių tvenkinių, padengto stalo ir sklidinų taurių. Kad *tamsiausias slėnis* yra mirties metafora ir kad juo tikrai kiekvienas keliausime, niekas tąsyk neaiškino, o ir nebūtų paaiškinęs.

Jau ne tik vaikui nesuderinamų ar miglotų dalykų šioje giesmėje atsirastų ir daugiau. Skaitant tiek vertimus, tiek hebrajišką originalą, komentatorius trikdo nevienodi veiksmažodžių laikai. Neįmanoma nustatyti, kas lemia lyrinio herojaus drąsą – čia pat labai konkrečiai patiriama dieviška globa ir apsauga ar jo tikrumas dėl pažadėtos ateities, kitaip tariant, eschatologinė viltis ir pasitikėjimas. Kodėl minima priešų akivaizda? Pagaliau du visai skirtingi Dievo vaidmenys – ganytojo, ieškančio savo kaimenei vešlios pievos, ir svetingo, dosnaus šeimininko, kuris surengia svečiams šaunų pokylį. Iš *lectio divina* pozicijos galėtum manyti, kad du vaidmenys susiję su dviem mūsų gyvenimo pusėmis – žemiškąja ir dangiškąja, laikinumu ir amžinybe. Paskutinės eilutės, rodos, įveda čia amžinybės perspektyvą. Kitiems viskas susiderina atradus psalmės tekste paralelę su Egzodo istorija, kur Dievas taip pat pasirodo ir kaip tautos piemuo, ir kaip vaišingas šeimininkas.

Bet užvis keisčiausias dalykas, kad ši paini, dviprasmiška psalmė yra vienas labiausiai žinomų ir įsisąmonintų biblinių tekstų. Taip pat ir įtakingiausių. Priskaičiuojama aibė jo vertimų ir parafrazių anglų kalba. Pradžios eilutė *Viešpats yra mano ganytojas* per šimtmečius taip įsirėžusi į tikinčiųjų bendruomenės atmintį, kad vos ištarta akimirksniu identifikuoja ir Dievą, ir jo ieškantį žmogų, apibrėžia tikėjimo turinį ir prasmę. Užkūrusi vaizduotę, gimdo begalę religinių asociacijų. Netgi tuomet, kai siekiama ironizuoti, pasišaipyti iš esą iliuzinės Dievo apvaizdos, dažnai pasirenkama būtent ši psalmė. Nėra abejonės, kad Jėzaus kaip *gerojo ganytojo* įvaizdis atsirado Naujajame Testamente ir plėtojosi krikščionybėje ne be žodžių *Viešpats yra mano ganytojas*, nesvarbu, kad ir kitose Biblijos knygose (ir apskritai Artimųjų Rytų religinėse tradicijose) ganytojo, piemens vardas taikytas dievams ir karaliams. Ši psalmė yra vienintelis biblinis tekstas, kuriame ganytojo misija susiejama ne su kolektyviniu veikėju, bet su individu, vienaskaitos pirmuoju asmeniu. Dar kitas tiltas į evangelijas, į palyginimą apie paklydusią avį, kuriai vienai, palikus nuošaly devyniasdešimt devynias, skiriamas piemens rūpestis?

Nors apie pačias avis psalmėje nėra nė žodžio, akivaizdu, kad lyrinis herojus, minėdamas *savo ganytoją*, ganyklas ir paversmius, kalba kaimenės nario balsu, iš avinėlio pozicijų. Tai vėl nauja erdvė interpretacijai. Avinėlio paveikslas bibliniame kontekste dviprasmiškas, ką ir kalbėti apie kasdienę tikrovę. Dovydas, piemuo ir karalius, iš paskutiniųjų gynęs savo bandą nuo užpuolikų, paskui pats ateina su peiliu, kad surengtų vaišes Samueliui. Dar tragiškesnė ir lemtingesnė avinėlio sąsaja su Šventykla, vadinamaisiais *Viešpaties Namais*, kurie psalmės pabaigoje numatomi kaip amžina herojaus gyvenamoji vieta. Ar tai nuoroda į neišvengiamą aukos likimą, kuris kyla per tą patį *Viešpats yra mano ganytojas*? Galbūt kita pranašystė apie Jėzų, sulydžiusį abu pašaukimus, ganytojo ir aukos avinėlio? Tada proga nudžiugti: Šventykla ir jos liturgija, kaip žinome, neatlaikė, o nužudytasis avinėlis triumfavo, pagal Apreiškimo knygą, jam pažadėtas Šventyklos vaidmuo Naujojoje Jeruzalėje.

Savo įtampa ir prieštaravimais 23 psalmė yra atradusi tą pačią ryškią, įtakingą vietą ir pomodernistiniame diskurse. Jos siūloma viltis ir paguoda neignoruoja *tamsiausio slėnio*, kaip dažnai būna bažnytinėje retorikoje. Priešingai, viskas čia taip sutirštinta ir susipynę, kad atsirandąs lėkštas religinis optimizmas bematant atsimuša į niūrias nuojautas, o tamsai imant viršų išnyra mintis apie išgyvenimą, kuris bus apgintas lazda ir vėzdu. Panaši samprata būdinga visai biblinei poezijai. Gal dėl to ir ši psalmė tokia gyvybinga ir paveiki, nepaisant jos įsisenėjusio pašaukimo dalyvauti *requiem* chore.

Rudenėjant, tarp kuklių ir taupių saulutės apsilankymų, ranka savaime tiesiasi paglostyti milinę ar paltą (mano prosenelė tarmiškai sakydavo *pãlitas*). Dešimt blizgančių sagų suskaičiavau ant palto, kurį dėvi lenkas berniūkštis prieškarinėje nuotraukoje. Neprisimenu, kaip ji, užrašyta vaikiška ranka, pateko tarp šventų ir nešventų *abrozdėlių*. Gal kad vilnietiška, iš ateljė Dominikonų gatvėje, vadinasi, iš kaimynų. O gal todėl, kad vaiko veidas, sugniaužti kumšteliai, legionieriška kepurė, visa jo povyza pasirodė tokie gailūs ir tragiški. 1939-ųjų rudenį, dūžtant jo pasauliui, jam bus apie aštuoniolika. Pats taikinys kulkoms. Rusų ar vokiečių nelaisvė, gal Katynė, Paneriai, Varšuvos sukilimas? Paltuką su dešimčia sagų ir kailine apykakle nešios jaunesnis brolis ar kaimynų vaikas. Nors fotografuota žiemą, vaikui už nugaros ateljė dekoracijoje – romantiškas vasaros peizažas. Nusvirusios medžių šakos, dar be raudono mirties ženklo. Ramiai mirguliuojantys vandenys, žalios pievos. Iš serijos *Viešpats yra mano ganytojas*. Vien to užtenka, kad žūdamas išliktum ir gyventum, pranokdamas drabužius bei šventyklas?

Ne viskas dar pasakyta apie 23 psalmę. Ji tokia apgaulinga, kad iš gedulinių pamaldų moka persimesti ten, kur *tamsiausių slėnių* nėra nė kvapo. Esu girdėjęs ją per santuokos apeigas, taigi kaip kvietimą pakelti aną sklidiną taurę. Už ištikimąją meilę, jei nesibijai banalybių. Ir dar pakelsiu už avinėlį stropiai užsagstytu paltuku, kuris paliko man sergėti savo veidą ir vardą. Už tai, kad išgyvenama, ir mums duota tai žinoti ir apie tai giedoti.

-tj-

Ugnies medžioklė su varovu Gyčiu Padegimu

Nežinia, ar kuriant naująją „Ugnies medžioklę su varovais“ tai bent iš dalies buvo Gyčio Padegimo tikslas, ar režisierius apskritai tokius dalykus įsisąmonino, tačiau jis 2014 metais iš tiesų grąžina Kaunui miuziklą – kūrinį, kurio liepsnos jau prieš keturiasdešimt metų turėjo išsiskleisti šio miesto kultūrinėje erdvėje, nacionalinėje savimonėje. Grąžina ne *pretendavimo* (statyti su daugiausia Kauno studentais ir jų mokytojais, pirmiausia vykti pasirodyti į Kauną) prasme, bet *pajėgumo* „plėšti“ ir toliau su kultūros galiūno jėga „tempti“ paskui save didžiulį su šiuo legendiniu spektakliu susijusį kultūrinį klodą.

Pirmasis lietuviškas miuziklas – ne iš klojimo teatro

Pirmasis lietuviškas spektaklis buvo suvaidintas 1899 m., o pirmasis lietuviškas miuziklas „Ugnies medžioklė su varovais“, kurį teatro kritikai pripažįsta pirmuoju šio žanro kūriniu (sukūrė kompozitorius Giedrius Kuprevičius, libreto autoriai Leonidas Jacinevičius ir Saulius Šaltenis) – po beveik šimto metų, 1976 m. (visas lietuvių teatras net pagal chronologiją prasideda su modernizmu). Tačiau rašant įžangą pasakojimui apie „Ugnies medžioklę su varovais“, dabar Padegimo dar kartą pastatytą Alytuje, tenka prisiminti, kad lietuvius buvo aplenkęs ir šį miuziklą Latvijoje, Valmieros dramos teatre, 1975 m. spėjo pastatyti Modris Tenisonas (panašiai pirmosios knygos lietuvių kalba buvo išleistos ne Lietuvoje). Miuziklas keistoku pavadinimu buvo trisdešimtmečių, kurie jautėsi išgyvenę dramatiškas gyvenimo patirtis ir jau galintys kalbėti savo kartos vardu, kuo įtaigiausias kūrinys (Kuprevičius ir Jacinevičius – kauniečiai, gimę 1944 m.).

Paliksiu nuošalyje „Ugnies medžioklę“ (kaip sutrumpintai įpratome vadinti), 1976 m. Jaunimo teatre pastatytą Dalios Tamulevičiūtės, ir savo įžvalgas apie Alytaus miesto teatro „Ugnies medžioklę su varovais“ pradėsiu dėstyti nuo to, kad su šiuo miuziklu jau dešimt metų nesiskiria Padegimas (taip pat kaunietis nuo vaiko amžiaus; šį režisierių su minėtais miuziklo kūrėjais susiejo gaivališkas ir tragiškas 1972 m. Kauno pavasaris). 2004 m. Padegimas pirmą kartą pastatė miuziklą buvusiame Vilniaus kino teatre „Pergalė“, 2008 m. dar kartą jį pastatė „Domino“ teatre, o šių metų rugsėjo 18 d. jau trečiosios šio Padegimo režisuoto miuziklo versijos premjera įvyko Alytaus teatre. Atrodytų – statyk šį miuziklą vis iš naujo ir galvok dar apie ateitį, nes alytiškis spektaklis publikos net buvo pasitiktas su šūkiu: kiekvienai kartai reikia savosios „Ugnies medžioklės“. Tačiau taip kalbama, kai viskas pasiseka, o iš tiesų spektaklio „atnaujinimas“ režisieriui yra labai rizikingas dalykas. Kad apie spektaklį pasklistų ta šiuolaikiškumo aura, reikia nepaprastai gerai pažinti šiandieninį teatrą, nuolat statyti įvairiausius spektaklius ir jausti publikos reikmes, o jeigu galiausiai kas nors „nesusiklijuotų“ – pridengti tai savuoju autoritetu.

Čia jau būtų galima cituoti patį režisierių, turintį puikią iškalbą ir gebantį tuoj sujungti gal „nuošaliausią“ Lietuvoje Alytaus teatrą ir bendrąją kultūros politiką, būtų galima prisidėti prie svarstančiųjų, ar „Ugnies medžioklės su varovais“ jaunimas ras laimę Lietuvoje (tokią mačiau pristatomojo straipsnio antraštę). Tačiau aš pasistengsiu išsisukti nuo kultūrinėmis strategijomis virstančių teiginių, nuo kurių negalėjo bėgti miuziklo kūrėjai, nes tai brangus spektaklis ir be kultūrinio „politikavimo“ (dar sakyčiau – ir diplomatijos) jo paprasčiausiai nebūtų buvę. Pritraukti tokie rėmėjai kaip alytiškis Guoga, laipiota stogais su žurnalistais, atvykusiais į spektaklio pristatymą... Taip, spektaklio „aplinka“, kaip sako Padegimas, yra „atraktyvi“, bet pamėginkime įžvelgti, kokia ugnis tebeliepsnoja ir negęsta jo gelmėje. O teatro analizės požiūriu po tokiu „tvirtai“ žiūrovų (ištisų žiūrovų kartų!) reitinguose išsilaikančiu spektakliu turi būti itin tvirtos teatrinės mokyklos konstrukcijos, kietą ir patikimą pagrindą suteikiantys kultūros klodai.

Galima teigti, kad naujausioji miuziklo versija užsklendė tam tikrą paradigmą – inspiruotas Kauno kūrėjų ir būdamas lemtingai susijęs su šiuo miestu, miuziklas apsuko ratą ta prasme, kad buvo plėtojamas Rygoje, Vilniuje ir dabar iš Alytaus keliaus pirmiausia į Kauną.

Modris ir Ilzė Tenisonai – gyvenimas menui ir per meną

Atrodo, kad niekas nuosekliau neįsigilino (dviejų skirtingų kultūrų – latvių ir lietuvių – kontekstas, iš ano meto nedaug telikusių žodinių liudijimų, nes žmonės apie daug ką apskritai negalėjo kalbėtis), jog po Romo Kalantos žūties 1972 m. Kaune šį miestą turėjęs palikti pantomimos teatro vadovas latvis Modris Tenisonas Valmieros teatre vos po dvejų metų (1975 m., iš karto po to, kai Jonui Jurašui teko emigruoti) pastatė daug sudėtingesnio žanro nei pantomima spektaklį – būtent „Ugnies medžioklę“ (paklausykite – įdomiai mūsų ausiai skamba pavadinimas seseriška kalba: „Uguns medības ar dzinējiem“). Latvių teatro apžvalgose jis pristatomas kaip scenos kūrinys, kurio filosofinę potekstę perteikė funkcionali scenografija, dinamiška šviesų ir judesių ritmo kaita, ir laikomas geriausiu Tenisono darbu.

Kaip parodė tolesnis Tenisono gyvenimas, nelemtai jam Kaune susiklosčiusios aplinkybės (buvo atleistas iš pantomimos teatro vadovo pareigų) slėpė gilesnį skilimo plyšį: Latvijos teatras Tenisonui pasirodė svetimas, palyginti su tuo, kurį jis pats kūrė Kaune, ir jis apskritai nutraukė ryšius su tais teatrais, su kuriais buvo pradėjęs dirbti. Kauno teatro reikšmei Tenisono gyvenime atskleisti paminėsiu, kad kaip judesio kūrėjas jis dalyvavo statant labai iškilius ir latvių spektaklius: H. Ibseno „Brandą“ (1975), „Perą Giuntą“ (1979) ir I. Ziedonio „Kam – išdaigos, kam – pasakos“ (1975); buvo 1977 m. Liepojos teatre pastatyto Šekspyro „Makbeto“ režisierius ir scenografas. Internete prieinamose publikacijose latvių kalba pasistengiau atrasti Tenisono atsakymų į pokalbiuose užduodamą klausimą, kodėl pasitraukė iš teatro: susidūrė su žmonėmis, kurie ateina į teatrą kaip į darbą, skirtingai nei žmonės, su kuriais jis dirbo Kaune.

Pokalbių su Tenisonu nemažai pasirodė po 1997 m., nes spaudos (daugiatiražių Latvijos laikraščių: „Rīgas Laiks“, „Diena“, „Jaunā Avīze“ ir kt.) dėmesį patraukė Tenisonų šeimos gyvenimas, avarijoje žuvus Ilzei Tenisonei. Tenisonas tik atšoko savo penkiasdešimtmetį klube su lazeriais ir paaugliais (savo trimis vaikais ir jų gaujomis), Ryga pasigėrėjo Tenisonų jaunatviškumu, ir į kapus buvo nulydėta Ilzė, žuvusi avarijoje, į kurią pateko visa šeima. Kokia buvo ta Ilzės ir Modrio Tenisonų meilės istorija! Tikra melodrama, tikras „Ugnies medžioklės“ tolesnis gyvenimiškasis tęsinys. Būtent ji man ir sugrąžino 8-ojo dešimtmečio žmonių gyvenimo prasmes ir privertė dar kartą perskaityti patį miuziklo libretą. Tada atsivėrė tie spektaklio metalygmenys, kurie skirti brandžiam (pirmiausia, žinoma, ta elementaria jau nugyvento gyvenimo prasme) žiūrovui. Tūkstančiai raudonų tulpių, scenoje sukrautų taip kaip ant įžambiai pasuktų turgaus prekystalių, – vienas iš nedaugelio „grožio fenomenų“, į kuriuos buvo galima paganyti akis... Merginų suknelės pažeminta juosmens linija, madinga 8-ajame dešimtmetyje (dailininkė ir kostiumų autorė – Birutė Ukrinaitė). Grįžtant prie tiesiog pasakiškos Tenisonų poros – būtent tas tarsi pakylėtas jų gyvenimas man tapo jungiamąja grandimi su „Ugnies medžioklės“ kaip fikcijos pasauliu: statydamas miuziklą Valmieroje jis susitiko Ilzę, kilusią iš to krašto, išgyvenusią tiesiog saulėtą vaikystę devynių vaikų šeimoje (buvo pati jauniausia), tai ji turbūt įkalbėjo Modrį pastatyti dar ir trobą prie Juverio ežero (visai netoli Gaujos draustinio). Jis ją pastatė pats (nuo vienų metų augo be tėvo, trylikos jau darėsi namuose baldus, keturiolikos – taisė elektros įrenginius). Taip atsirado Juverio namai-studija, kur gimė neįtikėtini dviejų menininkų kūrybiniai sumanymai ir vaikai (vyriausiasis sūnus – su ežero vardu Juveris).

Pažino ir pamilo vienas kitą Tenisonai „Ugnies medžioklės“ statymo metu, Ilzė buvo ne pagrindinė Monikos vaidmens atlikėja (dar ji yra vaidinusi ir Lietuvoje Maros Kimelės spektakliuose, o vėliau subūrė chorą „Vecrīga“ ir Latvijoje daugiausia žinoma kaip jo meno vadovė, dirigentė).

O kokie pirmajai miuziklo versijai buvę reikalingi Tenisono talentai galėjo atsiskleisti, galime paspėlioti, žinodami, kad vėliau jam buvo patikėta sukurti apšvietimą Rygos katedrai ir Nigulistės bažnyčiai Taline, jis buvo žurnalo „Teātra Vēstnesis“ meninis redaktorius. Vadinasi, šito miuziklo tiesiog standartu, būtinybe, sudedamąja dalimi tebeišlieka „judesio teatras“ (taip latviai vadina pantomimą); ir vizualinė plotmė – scenografija, kostiumai, menkiausia sceninė detalė – tiesiog privalo patirti metamorfozes, apimančias naujausių teatro technologijų naudojimą.

„Ar kartais neperdedi?“

„Ugnies medžioklės“ libretas šiandien atrodo naivi 8-ojo dešimtmečio istorija. Tačiau jis atspindi to meto kūrybiškojo jaunimo pasaulėvaizdį, o kiekvienai jaunai kartai būdingas egocentrizmas anuo metu buvo labiau pagrįstas todėl, kad toje vakuumo visuomenėje tikrai teko išradinėti dviračius. Įdomu, kad Tenisonas Latvijoje apie Kalantos susideginimą pasakojo taip: nusižudė vienas moksleivis, nepakėlęs gyvenimo neteisybės ir sunkumų. Ir Tenisono miuzikle Julių vaidino Agris Masenas, baigęs tik Rygos kultūros ir švietimo darbuotojų technikumą, – jei yra kokia už „Ugnies medžioklės“ slypinti filosofija ar ideologija, tai pirmiausia – įsižiūrėti į kiekvieną jauną žmogų, įžiebti jo vidinę kūrybinę ugnį.

Todėl šis miuziklas yra tiesiog atskira lietuvių ir latvių kultūrinė paradigma, kuri gyva plėsdamasi, įtraukdama savojo talento dar neatradusius žmones. Tačiau įvairių jo aspektų, reikalaujančių specifinio profesionalumo, dermė tik kuo aukščiausiu lygmeniu – koks buvo pasiektas jau pačioje pirmojoje (latviškojoje) miuziklo versijoje – buvo tikrasis Padegimo kaip bendros spektaklio vizijos kūrėjo kriterijus. Nebeturint komplimentų, kurie dar nebuvo išsakyti miuziklo kompozitoriui Kuprevičiui (suspėja užskuosti iš žiūrovų salės ir pačioje spektaklio pabaigoje įspūdingai paskambinti fortepijonu, atsirandančiu pakėlus paskutinę scenos uždangą), reikia pagirti Indrės Puišytės, beje, taip pat kilusios iš Alytaus, choreografiją (Kauno šokio teatro „Aura“ šokėja, baigusi choreografijos bakalauro ir magistro studijas Klaipėdos universitete, dėsto klasikinio, modernaus, džiazo stiliaus šokio techniką). Žodžiu, choreografija tokia, kad net žiūrint spektaklio nuotraukas atrodo, jog jos sujuda (pažiūrėkite, įsitikinsite). Padegimas teigia, kad sceniniai judesiai priartėja prie akrobatikos, – choreografei pavyko pasiekti savąją viršūnę (ji pati man sakė, kad ribojo tik būtinybė netrukdyti dainuoti).

Taigi spektaklis yra daugybės teatriniu požiūriu gražių dalykų kaleidoskopas, jo ritmas be galo greitas, kiekvienam jo elementui gali būti skirtas tik minimumas žiūrovų dėmesio ir racionalizuoti, kaip pamėginau jau esant galimybei perskaityti spektaklio pirminį libretą *(www.giedriuskuprevicius.lt)*, paprasčiausiai nėra kada. Šiuo požiūriu miuziklo kūrėjai yra nepaprastai įžvalgūs ir savaip dosnūs. Rezultatas yra tai, kad žiūrovą užvaldo įspūdžiai, jie sufokusuojami pažadinant pasąmonę, ir kiekvienas žvelgdamas į scenos fone besisukančią „vinilinę plokštelę“, atstojančią ovalios formos ekraną (vaizdo projekcija), atgamina su panašiais vaizdais susijusius, kitados įgytus potyrius (spektaklyje naudota Edgaro Naujalio, Simono Glinskio ir Artūro Baryso vaizdo medžiaga).

Alytaus miesto teatro nuotraukos

Iš tiesų šitas spektaklis yra ledkalnio viršūnė. Pradėjus gilintis, neįmanoma „neužplaukti“ ant visos vasaros pasirengimo programos luito. Nieko Padegimas, aišku, nėra nusižiūrėjęs nuo Tenisono, bet net gyvenimo būdo kai kurių bendrybių esama iškalbingų. Ir ne tik tai, kad Tenisonas yra pasirinkęs gyvenimą, kaip latviai sako, „laukuose“, o Padegimas irgi vasaroja taip, kad sulaukia į trobą priskrendančių kregždžių (ir joks ne reklaminis triukas, kai jis pasako – kregždutės buvo ženklas, kad spektaklis bus). Padegimas ir kalba apie savo trupę kaip apie žmones, kurie nėra įdarbinti teatre: repetavo Kaune, Maironio muziejuje, Dauguose, kaimiškose sodybose... Žinant, kad esama tokio Padegimo teatro-studijos modelio, kuriuo specifiškai pasinaudojama statant konkretų spektaklį, buvo galima tikėtis, kad tos specifinės studijos magijos laukas veiks. Ir šiam miuziklui padegimiškosios „apeigos“ – spektaklio bendruomenės kūrimas, kai susidaro ne tik kūrėjų ansambliai, bet net ir įsimylėjėlių poros, – yra (svarbios).

Nukelta į p. 5▶

DANIIL GRANIN

„Blokados knygos“ sukūrimo istorija

Šiemet sukako 70 metų, kai buvo pralaužta Antrojo pasaulinio karo metais beveik 900 dienų trukusi Leningrado (dabartinio Sankt Peterburgo) blokada. Rašytojų Danijilo Granino (g. 1919) ir Alesio Adamovičiaus (1927–1994) istorinė dokumentinė „Blokados knyga“ buvo sukurta remiantis gyvųjų blokados liudininkų pasakojimais, atsiminimais, taip pat – apsiausties neišgyvenusiųjų dienoraščiais, laiškais bei kitais dokumentais. Sovietų Sąjungoje ji pirmą kartą išleista 1979 m., tačiau smarkiai iškenzūruota ir iškupiūruota kaip neatitinkanti oficialiosios „TSRS miesto didvyrio“ istorinės interpretacijos. Vėliau „Blokados knyga“, žinoma, sulaukė ne vieno papildyto, režimo ideologinių prievaizdų neišdarkyto leidimo.

Čia spausdinamame įvadiniame „Blokados knygos“ straipsnyje atskleidžiamos knygos rašymo aplinkybės ir leidybos sunkumai sovietmečiu, o nušviesti vadinamosios „Leningrado bylos“ užkulisiai leidžia geriau suvokti terpę, iš kurios kilusi dabartinės Rusijos valdžios grietinėlė.

„Blokados knygą“ šiemet perleis leidykla „Alma littera“.

[...]

Tariausi žinąs, kas yra blokada. Kai 1974-aisiais pas mane atvažiavęs Alesis Adamovičius pasiūlė rašyti knygą apie blokadą, užrašinėti ją iškentusiųjų pasakojimus, aš atsisakiau. Maniau, kad apie blokadą jau viskas žinoma. Mačiau filmą „Baltijos dangus“, skaičiau apsakymų, knygų, eilėraščių. Juk kas gi yra blokada? Na, badas, artilerijos smūgiai, bombardavimai, griuvėsiais virtę namai... Visa tai jau buvo žinoma, ir aš neįsivaizdavau, kad gali būti kažkas dar negirdėta.

Alesis ilgai mane įkalbinėjo. Kelias dienas truko tos derybos, kol nugalėjo mūsų sena draugystė: sutikau bent jau važiuoti išklausyti jo pažįstamos, išgyvenusios blokadą, pasakojimo. Atrodo, tuomet net neužsirašinėjome. Užrašėme paskui, iš atminties...

Jai buvo aštuoniolika... Buvo meilės romanas, ji mylėjo Fedią, savo sužadėtinį. Fedią pašaukus į armiją, jo karinė dalis buvo dislokuota kažkur Šušarų rajone. Ir ji įsigudrino jį lankyti. Eidavo su lauktuvėmis – džiūvėsiais, uogiene, namie numegztomis pirštinėmis ar šaliku. Bet svarbiausia – kaip ji ten nusigaudavo. Žinojau: mūsų užkardos patruliai civilių nepraleisdavo, buvo griežčiausiai draudžiama. Juk galėjo būti perbėgėlių, šnipų, informatorių. O ji vis tiek kelis kartus lankėsi. Šešiolika kilometrų eidavo iki karinės dalies, patrulių prašydavo, maldaudavo praleisti. Ir ją praleisdavo. Tai buvo nuostabus meilės pavyzdys. Meilės, kuri ir blokadoje stengėsi išgyventi.

Tos moters pasakojimas mane ir sujaudino, ir nustebino. Tada Adamovičius įkalbėjo mane aplankyti dar vieną blokadininkę. Trumpai sakant, susidūriau su man iki tol nepažįstamu vidiniu gyvenimu, kuris blokados sąlygomis vyko šeimose ir sielose. Jo smulkmenos ir detalės – sukrečiančios, neįtikėtinos. Ir galiausiai sutikau.

Iš pradžių sumanymas atrodė keistas, nes niekada nebuvo tekę dirbti dviese. Ir dar: Adamovičius – ne leningradietis. Jis baltarusis. Ir karą jis perėjo visai kitokį – partizaninį. Todėl skyrėsi ir jo karo, fronto suvokimas. Tačiau, kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo ir pranašumas. Jo naivus ir labai šviežias žvilgsnis į Leningradą, leningradiečių gyvenimą, apskritai į gyvenimą blokadiniame mieste leido pastebėti tai, į ką aš pats jau seniai nebekreipiau dėmesio.

Taip pradėjome dirbti kartu. Blokadininkai tarsi perduodavo mus vieni kitiems. Tada, aštuntojo dešimtmečio viduryje ir pabaigoje, jų dar buvo daug. Ėjome iš namo į namą, iš buto į butą, klausėmės pasakojimų, įrašinėjome į magnetofoną. Iš pradžių eidavome dviese, paskui atsiskyrėme, kad aprėptume daugiau žmonių. Kodėl mums reikėjo kuo daugiau? Todėl, kad įsitikinome: kiekvieno žmogaus pasakojimas vis kitoks. Kiekviename buvo sava tragedija, sava drama, sava istorija, savos mirtys. Žmonės ir badavo, ir mirė skirtingai... Surinkome šimtą pasakojimų, ir niekas nesikartojo. Tą šimtą peržiūrėję supratome, kad dar yra spragų. Tada ėmėme rašyti skyrium.

Kaip dirbome – irgi įdomu. Būdavo, užeiname, o blokadininkai, didelė jų dalis, nieko nenori pasakoti. Nenori grįžti į tą žiemą, į tuos blokados metus, į badą, į pridergtą butą, į pirmykštį būvį. Jokiu būdu! Paskui sutinka. Galima sakyti, kad nė karto nebuvo atsisakyta kategoriškai. Kartais tekdavo išeiti nieko nepešus, bet jie paskui patys paskambindavo ir pakviesdavo. Mes ne iš karto supratome, kodėl taip.

Žmonės buvo pritvinkę būtinybės išsipasakoti, išsilaisvinti. Paaiškėdavo, kad moteris kažkada bandė pasakoti savo vaikams, kaimynams, anūkams, giminaičiams, – jie nesiklausė. Nenorėjo girdėti. Kai ateidavome mes, rašytojai, su magnetofonu ir ji imdavo pasakoti, namiškiai irgi susirinkdavo ir jau visai kitaip klausydavosi – kaip mes, pašaliniai žmonės. Dažnai jie pirmąsyk išgirsdavo, kas vyko tame bute, ką patyrė motina, kas dėjosi toje šeimoje. Verkdavo, raudodavo.

Tokie pasakojimai, perkelti iš juostelės į popierių, užimdavo 20–30 puslapių.

Iššifruoti tekdavo stenografistėms. Ir ne bet kokioms, nes mums buvo svarbu ne tik turinys, reikėjo užfiksuoti gyvos kalbos niuansus. Tokių stenografisčių mieste beveik nebeliko. Bet mes radome – dvi blokadininkes: Niną Iljiničną ir Sofiją (gaila, pamiršau jos tėvavardį). Abi išgyvenusios blokadą. Išklausiusios kelias kasetes, jos pareiškė viską darysiančios už dyką. Negalėjome sutikti, nes darbas buvo pragariškas. Kiekvieną kasetę tekdavo sukti kelis kartus, kad kuopiant kalbos šiukšleles išliktų visi gyvo pasakojimo atspalviai. Abi dirbo su didžiuliu atsidavimu. Jei ne jos, mūsų knyga būtų skurdesnė. Jos padėjo mums išsaugoti grožį – kai kada rupios šnekos natūralumą. Dėl to išėjo asmenybių pasakojimai, o ne stenografiniai tekstai.

Daug kas priklausė nuo pasakotojo talento. Geriausiai pasakodavo moterys. Jų atmintis sutvarkyta šiek tiek kitaip negu vyrų. Juk vyrai prisimena globaliau, jiems labiau įstringa bendra situacija, o buities, būties smulkmenos, visa, kas vyko mažesnėje erdvėje – eilės, duonos parduotuvė, butas, kaimynai, laiptinė, kapinės, – ryškiau išlieka moterų atmintyje. Ji spalvingesnė ir patvaresnė. Paprastai iš dešimties pasakojimų vienas būdavo genialus, du trys – talentingi, labai įdomūs. Bet ir iš nerišlių, nesklandžių pasakojimų išplaukdavo įspūdingų detalių ir smulkmenų.

Žinoma, buvo praėję trys dešimtmečiai. Sakykim, nuo 1945 iki 1975-ųjų. Atmintyje buvo prišiukšlinta stereotipų iš kino filmų, televizijos laidų, perskaitytų knygų. Visa tai teko sijoti, kastis iki tikrai asmeninių klodų. O jie nepakartojami.

Surinkome du šimtus pasakojimų. Du šimtai – tai maždaug keturi tūkstančiai puslapių. Nusprendėme tuo ir baigti, antraip būtume paspringę medžiaga. Bet tai buvo ketvirtadalis darbo. Iškart kilo klausimas: kokia turi būti toji knyga? Juk ne koliažas, ne šiaip prisiminimų rinkinys. Tai turi būti knyga, kurioje esama siužeto, tas siužetas plėtojamas; knyga, kurioje įvykdomas ir kažkoks mūsų, autorių, užsibrėžtas uždavinys. Apie ką ji? Kokiu tikslu? Kam skiriama?

Tiesą sakant, įpusėję darbą supratome, kad išleisti šią knygą bus beveik neįmanoma. Tuo metu buvo nusistovėjęs, veik suakmenėjęs ideologinis blokados stereotipas. Blokada – herojinė epopėja. Ji – leningradiečių, neatidavusių miesto, žygdarbio įkūnijimas. Devyni šimtai blokados dienų. Vienintelis miestas Antrojo pasaulinio karo istorijoje, mūsiškio Didžiojo Tėvynės karo istorijoje, atlaikęs apgultį. Niurnbergo procese buvo užfiksuota, kad žuvo šeši šimtai šešiasdešimt tūkstančių miestiečių. Mes greitai supratome, kad tas skaičius gerokai sumažintas. O svarbiausia – kaip suvokti patį heroizmą? Juk galų gale daugeliui jis buvo priverstinis. Heroizmo būta kitur. Tai vidinis heroizmas – šeimose, butuose, su žmonių kančiomis, žūtimis, prakeiksmais, su bado, speigo, apšaudymų padiktuotais neįtikėtinais veiksmais.

Tai buvo žmogaus kančių epopėja. Tai buvo ne devynių šimtų dienų žygdarbio, o devynių šimtų dienų nepakeliamos kankynės istorija. Žinoma, ir neatitiko didvyriškumo patoso, kuris buvo įtvirtintas Didžiojo Tėvynės karo istorijoje. Ir vis dėlto mes dirbome toliau.

Tad apie ką ši knyga? Nusprendėme, kad pirmiausia – apie inteligentiją ir inteligentiškumą. Leningradas – miestas, išsiskyręs aukšta gyventojų kultūra, intelektu, savo inteligentija, dvasiniu gyvenimu. Norėjome parodyti, kaip žmonės, išauklėti tos kultūros, sugebėjo išlikti žmonėmis, atsilaikyti.

Antra, ko mes norėjome, – parodyti žmogaus ištvermės ribas. Mes patys neįsivaizdavome, kokios gali būti jo galimybės. Žmogaus, kuris gina ne tik savo gyvenimą. Tie žmonės jautėsi esą fronto dalis ir suvokė: kol miestas gyvas, jis gali atsilaikyti.

Norėjome papasakoti, kas yra dvasios penas. Pamažu formavosi temos, kurias, surinkę šitiek medžiagos, būtinai norėjome išplėtoti. Tiesiog atverti žmonėms. Matėme, kad toji medžiaga unikali, absoliučiai išskirtinė, literatūroje dar niekur nenagrinėta. Koncentracijos stovyklos, badas Ukrainoje, Moldavijoje – tai vienas dalykas, o blokada – kitas. Tai karo siaubas, užgriūvantis taikius žmones. Fašizmo siaubas. Pagal vokiečių vadovybės planą, miestas turėjo išmirti. Tai buvo vienintelė tokia operacija pasaulinių karų istorijoje.

Taip ėmė klostytis ši knyga. Rašydami ją, neleidome sau spausdinti ištraukų. Tai nereiškia, kad rašėme slapta, bet darbo neviešinome, kad nekiltų leidybos sunkumų. Ši knyga netiko būti rašoma „į stalčių“. Mes dar spėjome pasinaudoti paskutine galimybe sukurti tokią knygą. Juk vyresnieji blokadą iškentę žmonės jau traukėsi iš gyvenimo. Pamatėme, kaip varganai jie gyveno. Taip išėjo, kad jiems, taip nukentėjusiems, būtent jiems po karo teko patirti didžiausius nepriteklius. Reikėjo atstatinėti miestą, verbuoti darbininkus – šie ir gaudavo būstus pirmieji, o blokadininkų buities sąlygos

Nukelta į p. 12▶

Trys eilėraščiai

Šiuos tris skirtingų anglų poetų eilėraščius sieja subtilūs intertekstiniai ryšiai, t. y. autoriaus ir svetimo teksto sąveikos, jų dialogas ir kartu polemika; šias sąsajas palieku atsekti pačiam skaitytojui. Eilėraščiai sudėti chronologine tvarka. Pirmasis – R. L. Stevensono (1850–1894) „Requiem“; tai poetinis testamentas, kurio tekstas yra iškaltas jo antkapyje (rašytojas buvo palaidotas Samoa salos Vaea kalno viršūnėje); antrasis – poleminis eilėraštis-atsakas, kurį parašė Alfredas Edwardas Housmanas (1859–1936), klasikinių kalbų specialistas, išgarsėjęs poezijos rinkiniu „Šropšyro berniokas“ (*A Shropshire Lad*, 1896); trečiasis – dažniausiai cituojamas Philipo Larkino (1922–1985) eilėraštis „Lai eilės tokios bus“ (*This Be the Verse*, 1971), kurio pirmosios eilutės „tau protą kruša tėtis ir mama“ (*they fuck you up, your mum and dad*) netikėtu obsceniškumu kadaise pribloškė anglų literatūrinę bendruomenę.

Vertėjas

ROBERT LOUIS STEVENSON

Rekviem

Po žvaigždėtu ir plačiu skliautu
Man kapą iškaskit toliau nuo kitų.
Laimingas gyvenau, toks ir mirštu,
Ir priesaką palieku atminų.

Lai man iškaltos eilės tokios bus:
Jis ilsis čia, nurimdęs troškimus,
Jūreivis grįžo į savo namus,
Medžioklis grįžo namo iš kalnų.

A. E. HOUSMAN

R. L. S.

Jūreivis grįžo į namus:
Laivai bures suglobę,
Ištuština pilnus triumus –
Pasaulio blizgų grobį.

Medžioklis grįžo iš kalnų:
Jo spąstuos įsinėrę,
Sparnuočiai karo ant sparnų
Ir stingsta žemės žvėrys.

Viržynuos vakaras ramus,
Žvaigždžių šviesa virš vandenų:
Jūreivis grįžo į namus,
Medžioklis grįžo iš kalnų.

PHILIP LARKIN

Lai eilės tokios bus

Tau protą kruša tėtis ir mama,
Nelinki blogo, bet padaro.
Savas ydas tau perduoda šeima
Ir prideda dar kito gero.

Jiems irgi protą krušo praeity
Frakuoti seno raugo dėdės:
Tai švankšdavo, salsvumo apimti,
Tai plūdos, riejosi ir ėdės.

Taip sklinda skriaudos tarp žmonių toli,
Gilėja tarsi išgraužos bangų;
Todėl pabėk anksčiau, jei tik gali,
Ir niekad neturėk jokių vaikų.

Vertė Lanis Breilis

Jaunas Kosovo menininkas apie politiką, meną ir save

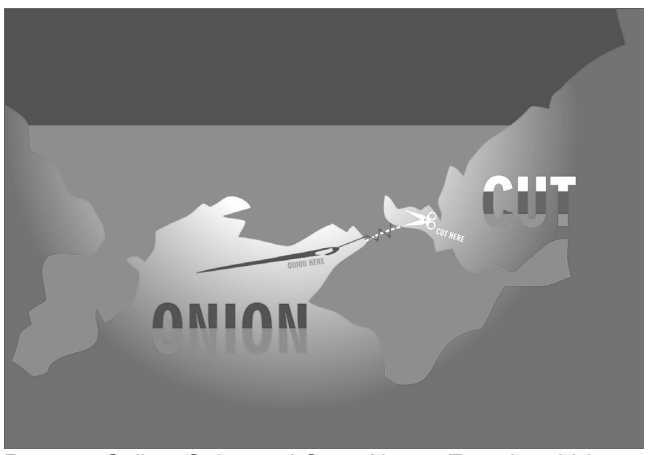

Rrezeart Galica. Onion and Cut – Always Enemies. 2014

Gyvendama Balkanų šalyse, turėjau galimybę susipažinti su buvusios Jugoslavijos literatūra ir menu. Vis dėlto informacija apie Kosovą man buvo nepasiekiama. Iš dalies tai įvyko dėl to, kad nesuprantu albaniškai (girdėjau, kad šią kalbą užsieniečiams labai sunku išmokti), iš dalies dėl to, kad Kosovas vis dar yra izoliuota šalis, jos gyventojams netaikomas bevizis režimas ir jie negali laisvai keliauti į Europos šalis. Manau, kad būtent dėl šios priežasties Kosovo kultūra ir menas lietuviams vis dar nepažįstami. Todėl nusprendžiau praskleisti paslapties skraistę, pakalbindama **RREZEARTĄ GALICĄ** – vieną perspektyviausių šiuolaikinių Kosovo grafikos dizainerių. Šiuo pokalbiu siekiau susipažinti su kultūrine ir politine situacija Kosove bei trumpai pristatyti ją lietuvių skaitytojams.

– Esi vienas perspektyviausių šiuolaikinių Kosovo menininkų. Kaip galėtum paaiškinti savo sėkmę?

– Grafiniu dizainu pradėjau domėtis labai jaunas – kai man buvo 14 metų. Tuo metu mano šalis buvo okupuota Serbijos, ir mums, Kosovo albanams, nebuvo leidžiama laisvai mąstyti ir dirbti. Taigi kai buvome prispausti Serbijos režimo, man atrodo, kad viskas, ką darėme, turėjo vieną tikslą – plėtoti kultūrą, politinę mintį, sportą ir t. t. 1998 metais prasidėjo karas. Mes su šeima gyvenome Prištinoje viso Kosovo karo metu. Buvo labai sunku, manėme, kad žūsime, kai 1999 metais NATO bombardavo serbų būstines. Bet 1999 metų birželio 12 dieną įvyko stebuklas – aš buvau savo buto balkone, kai pamačiau NATO sraigtasparnius ir supratau, kad serbai traukiasi. Po to baigiau savo pirmąjį kūrinį – jis tapo labai populiarus ir buvo pavadintas „tUNg“ – albaniškai tai reiškia „viso“, ir šiame žodyje yra raidės UN (*United Nations* – Jungtinės Tautos). Šiame kūrinyje reflektuojama ir Kosovo istorija po karo, o pagrindinė idėja yra ši: tUNg – Kosovas, 1999 metų birželio 12-oji. Kosovo albanai iškovojo laisvę, bet mūsų nepriklausomybės siekis dar neįgyvendintas. Nuo tos dienos mano šalyje buvo įvesta Jungtinių Tautų misija – tarptautinis JT protektoratas. Ši misija yra abejinga mūsų žmonių gerovei ir siekiams.

Kosovą skaldo tarptautinė administracija, kurios pagrindinis rūpestis yra jų pačių darbo vietos, o mūsų žmonėmis nesirūpinama. Dėl to šalyje ištisus metus brendo įniršis, sukeltas svetimos sistemos, kuri neturi jokios vizijos ir negailestingai dusina ne tik mane patį, bet ir mano aplinką. 2004 metais sukūriau plakatą, kuriuo išreiškiau savo įtarimus ir jausmus, ištisus metus man kėlusius susirūpinimą.

Rėmiausi aforizmu, kad projekto siela yra kūrybiškumas, o jeigu nesi kūrybingas, menininko kelias skirtas ne tau. Aš atsargiai parinkau keturias raides, kuriomis išreiškiau savo ryšį su Jungtinių Tautų misija Kosove. Pasinaudodamas nežymiu spalvų kontrastu ir raidėmis, išreiškiančiomis idėją, norėjau išreikšti kiekvieno Kosovo piliečio nuomonę.

„tUNg“ albaniškai reiškia pasisveikinimą, bet kartu tai yra ir eufemizmas, norint kam nors pasakyti, kad jis išeitų, kad nėra laukiamas.

Kosovas paskelbė nepriklausomybę 2008 metų vasario 17 dieną. Jungtinių Tautų misija buvo pakeista, bet neatšaukta. Nuo šios misijos priklauso mano šalies ateitis.

Deja, mano pranešimas neprarado aktualumo. Todėl turiu Jungtinių Tautų misijai Kosove pakartoti tai, ką jau esu sakęs – tUNg!

– Kiek domėjausi, apie šiuolaikinį Kosovo meną Lietuvoje žinoma mažai. Dėl kokių priežasčių jis galėtų būti įdomus mums, lietuviams?

– Kaip žinai, Kosovas yra vienintelė šalis regione, kurios piliečiams vykstant į Europą vis dar reikalinga viza. Manau, kad tada, kai šis nurodymas bus atšauktas, Europa turės galimybę pažinti daugybę talentingų Kosovo menininkų, kuriančių visose srityse. Šiuo metu labai mažai jaunų Kosovo menininkų turi galimybę surengti parodas užsienyje ar dalyvauti visoje Europoje svarbiuose meno renginiuose. Jie atstovauja Kosovui kaip šaliai, kurioje gerbiama kūryba. Pasaulis turi suprasti, kad Kosovas yra izoliuota šalis, kurios gyventojai be vizos negali išvykti į kitas valstybes, todėl jiems atimta galimybė tobulėti ne tik meno, bet ir kitose srityse.

– Kaip politinė padėtis Kosove veikia šalies menininkus?

– Kosovo menininkus labai veikia politinė padėtis šalyje. Prieš 15 metų mes išgyvenome karą, nuo 2008 metų esame „nepriklausomi“, bet mūsų šalyje veikia tarptautinės misijos, kurios ir priima sprendimus. Be to, Kosove veikia ir Europos misija, kuri prasidėjo po to, kai oficialiai baigėsi Jungtinių Tautų misija. Europos misija pavadinta EULEX, o tai reiškia Europos Sąjungos siekį užtikrinti taiką ir teisingumą Kosove. Bet iki šiol ši misija nenuveikė nieko. Jie mums nepadėjo sukurti tikros šalies, kuri galėtų tapti ES nare ateityje. Dėl jų neveiklumo mūsų kelias į ES tik pailgėjo. Mus, kaip menininkus, labiausiai veikia tai, kad gyvename izoliuotoje šalyje ir todėl negalime savo darbų eksponuoti svetur. Pavyzdžiui, 2010 metais buvau pakviestas į Prancūziją, kur turėjau dalyvauti savo parodos atidaryme, bet negavau vizos. Taigi mūsų, menininkų, ryšiai su likusia Europa yra nutraukti.

– Kai Lietuva priklausė Sovietų Sąjungai, lietuvių menininkai turėjo savo slaptą kalbą – būdą susikalbėti, išreikšti savo politinius įsitikinimus ir nepriklausomybės siekį, kritikuojant valdžią. Kas buvo būdinga Kosovo menui, kai šalį iš pradžių valdė Jugoslavija, o vėliau ir Serbija, galbūt taip pat buvo sukurta slapta okupantams priešiška kalba?

– Prisiminus Serbijos okupacijos metus, bet kokia meno išraiška buvo laikoma protestu. Dar prieš 1989 metus ir Jugoslavijos laikais Kosovas buvo labiausiai diskriminuojama Federacijos dalis. Intelektualai ir menininkai siekė sukurti nepriklausomą Kosovą, kaip jie vadino, Kosovo Respubliką. Šie žmonės aukojo savo gyvenimus kalėjimuose, o slapta simbolių kalba ne tik susikalbėdavo tarpusavyje, bet ir perduodavo savo idėjas jaunesnėms kartoms. Tarp 1989 ir 1998 metų menininkai daugiausia veikė slaptose vietose, negalėdami eksponuoti savo darbų. Jei sukarinta policija juos aptikdavo, sumušdavo ir sunaikindavo visus meno kūrinius. Taigi minimas laikotarpis buvo meno kova su okupantais. Kiekvienas naujas meno kūrinys buvo suvokiamas kaip akmuo ar ginklas prieš serbų terorą. Deja, nemažai menininkų, intelektualų ir žurnalistų tapo Serbijos kariškių ir žvalgybos aukomis.

– Koks buvo menininkų vaidmuo, kai Kosovas pareiškė norą tapti nepriklausoma valstybe?

– Manau, kad menininkai suprato, jog niekada nebūsime laisvi tol, kol negalėsime spręsti patys. Kol truko Jungtinių Tautų misija, Kosovo menininkai darbais, parodomis, performansais ir instaliacijomis ne tik reiškė nepriklausomybės siekius, bet ir reikalavo JT sustabdyti misiją, kurios metu neprofesionalus personalas tik naikino šalį.

Žinutė mano kūrinyje reiškė, kad Jungtinių Tautų personalas mūsų šalyje jau padarė, ką galėjo, – dabar jiems laikas išvykti arba perduoti šalį jos žmonėms, o patiems likti tik stebėtojais.

– O koks meno vaidmuo šiandienos Kosove?

– Kosove menas buvo ir yra vienas svarbiausių kultūros šauklių. Buvo organizuojamos vadinamosios meno kolonijos – į jas atvykdavo menininkai iš kitų šalių, norėdami pabūti su Kosovo menininkais ir dešimt dienų kurti kurioje nors ypatingoje Kosovo vietoje, be to, tokiu būdu menininkai galėjo dalytis patirtimi. Taip pat turime valstybės remiamą meno galeriją, kurioje vyksta daug įvairių užsienio menininkų parodų. Kiekvienais metais rengiamos jubiliejinės parodos. Kosove yra ir alternatyvių galerijų, menininkai organizuoja parodas neįprastose vietose arba perdirba neįprastas erdves taip, kad jos būtų tinkamos parodai rengti.

Rrezeart Galica. tUNg. 2004

– Ar jauni kosoviečiai domisi menu? Gal gali įvardyti keletą jaunų perspektyvių Kosovo menininkų?

– Daugybė jaunų kosoviečių labai domisi menu. Jie ne tik kuria, bet ir rengia parodas Kosove bei užsienyje. Žinoma, vizą gauti ne taip lengva, bet šių žmonių pastangos tiesiog stebina. Manau, kad artimiausiu metu keli jauni mūsų kūrėjai galės mus puikiai reprezentuoti visame pasaulyje. Vienas perspektyviausių jaunų Kosovo menininkų yra Petritas Halilajus, pernai jis atstovavo Kosovui Venecijoje, kur pristatė nuostabias ir provokuojančias instaliacijas. Jo pėdomis žengia nemažai kitų jaunų kūrėjų.

– Bet, be intensyvaus kūrybos proceso, nemažai laiko skiri doktorantūros studijoms. Dėl ko nusprendei siekti mokslo laipsnio ir kokią įtaką studijos daro tavo kūrybai?

– Albanų ir Kosovo albanų istorijoje yra viena neištyrinėta tema. Tai – albanų plakato istorija. Mane ši tema pradėjo dominti dar paauglystėje, ir štai pagaliau turiu galimybę pasidomėti plačiau – itin susidomėjau naujais albanų plakatais, ypač tais, kurie buvo kurti per karą, mane domina, kokią įtaką plakatai turi Albanijai tapus nepriklausomai, visi plakatų žanrai iki 1990 metų. Nuveikti reikės labai daug.

– Kaip manai, ar gali menas pakeisti pasaulį?

– Aš esu grafikos dizaineris. Esu susijęs su plakatais. Manau, kad plakatai gali egzistuoti be modernaus pasaulio, bet modernus pasaulis negali egzistuoti be plakatų. Būtina dirbti, pasitikėti savimi ir nebijoti. Grafinis dizainas yra įdomi žmogaus gyvenimo sritis. Manau, kad jis keičia pasaulį į gera.

Kalbėjosi Kristina Tamulevičiūtė

Ugnies medžioklė su varovu Gyčiu Padegimu

▶Atkelta iš p. 3

Tenisonas apie „anuos laikus“ sako: „Mes gyvenome iš visos širdies ir viską siekdami suvokti savo protu.“ Kai pokalbį su Tenisonu parengusi Maja Svarinska išgirdo jo teiginį, kad Kaune jo pantomimos grupė iš esmės ėjo tuo pačiu ieškojimų keliu kaip Jerzy Grotowskis, ji paklausė: o gal klydote? (Reikėtų suprasti – gal perdedate?) Žinoma, kad ne. Tiesiog Tenisonui žemės centras yra vieta, kur jis yra ir kuria. Netgi jei tai „periferija“.

Padegimas irgi yra demiurgas, kuris įsuka pasaulius, sujudindamas plačią periferinę sritį – prie jo ne tik skrenda kregždės ir kaip jaukūs žvėreliai atbėga prisiglausti moterys – laimingos pagrindinių vaidmenų atlikėjos po premjeros (kadangi vien Monikos net keturios įkūnytojos, tai įsivaizduokite, koks ten, Alytuje, krykštavimas). Jis ir iš dzūkiško „molio“ lipdo artistus – pamini Osvaldą Petrašką, Gintarę Radauskaitę. Jis ir „sutaikytojas“. Parodo, kad jei nori – pasitelki aktorę ir iš esamos teatro trupės – ir jokių karų ar grupuočių supriešinimų, jokių trukdžių. Režisieriaus holistinė pasaulėžiūra aprėpia, pritraukia, sujungia su gyvąja gamta, aplinka, visais gyvaisiais ir mirusiais bet kurį priartėjusį individą. Spektaklis yra maksimaliai dėl pačių atlikėjų išplėtota infrastruktūra (dainuoja 25 jauni atlikėjai: 15 jaunų ir dar nežinomų atlikėjų choras ir 10 solistų – daugiausia Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijos dainavimo studentai, kurių dėstytojos yra Sabina Martinaitytė ir Audronė Eitmanavičiūtė).

Jis yra kaip psichoterapeutas, padedantis pereiti *nigredo* būsenas (pats sako: buvo bent aštuoni momentai, kai atrodė, kad spektaklio nepavyks pastatyti). Kai po spektaklio atsisuku į žiūrovų salę ir matau švytinčius veidus, suprantu, ką režisierius turi galvoje, sakydamas, kad Lietuvos periferijoje kultūros galios yra labai didelės (patikslinčiau: periferijoje daugeliu atžvilgių žmogus nėra taip „išsitąsęs“ ir „išsibarstęs“ nevykusiuose socialiniuose ar kultūriniuose projektuose).

Ačiū Jums, Gyti, už „Remote Alytus“!

– RIMA POCIŪTĖ –

Mirties paraštės

Kadras iš filmo „Lošėjas“

Keturi filosofijos studentai sykį nuėjo į itin išreklamuoto filmo premjerą. Vietoj kukurūzų spragėsių atsinešė puodą pusmetį keptų aspiracijų ir lūkesčių, pagardintų šlakeliu jaudinančio nekantrumo. Jaudulys visą filmą vis didesniais dygsniais augo, tačiau pasiekęs kulminaciją...

Pradėkime nuo pradžių: jeigu norite profesionalo įvertinimo, toliau galite nebeskaityti. Jeigu jums įdomus būtent žiūrovo kritinis požiūris, kuriame atsiribojama nuo kategorijų „man patinka“ ir „man nepatinka“, – gal jums ir bus įdomu.

Ne tik veikėjai, bet ir Igno Jonyno filmas „Lošėjas“ nuo pat pradžių įsivėlė į rizikingą žaidimą. Mirtis ir meilė – dažniausios visų laikų meno temos, kurias šiandien į komos būklę įvarė komercinė produkcija. Gaivinti jas galėtų tik labai azartiškas kūrėjas, nes tikimybė pralošti ir komą pagilinti – gerokai didesnė.

Keliolikai minučių įsijungęs televizorių gali išvysti mažiausiai dešimt mirčių, todėl kine mirtis savaime jau nieko nebereiškia. „Lošėjas“ į tai pažiūri kitu kampu, matyt, sąmoningai stengdamasis mirčiai grąžinti filosofinę funkciją: išmušti ją matantįjį iš pragmatinio lauko. Todėl niekas nežudo. Už visa tai galime ir pagirti.

Mirtis tampa azarto ir įtampos susaistytu emociniu dirgikliu, padedančiu susitelkti į kur kas svarbesnes mirties paraštes. Tačiau problema ta, kad būtent į emocijas tiesiu taikymu „Lošėjas“ ir nukreiptas. Šokiruoti bandoma žmogiškumo ribų peržengimu, iš karto smūgiuojant dviem frontais, kurie turėtų kelti groteskišką dviprasmiškumą – pasibaisėjimą ir gailestį.

Jausmai ir moralė apskritai turėtų būti atskirti. Ir būtent iš moralės reikėtų kildinti jausmus, o ne atvirkščiai. Tačiau tą padaryti labai sunku, todėl riebų minusą „Lošėjas“ gauna už atvirkštinį moralės ir jausmų sampynos taikymą, kuris, be jokios abejonės, yra kur kas veiksmingesnis ir greičiausiai patraukiantis jautresnį žiūrovą.

Skalsiai rodomos filmo afišos rėksmingai skelbia: ČIA ŽAIDŽIAMA IŠ MIRTIES. Tarytum koks nevykęs kovos klubo šūkis „Čia tampama vyru“. Savotiški socialinio ar moralinio išganymo provaizdžiai, seniai tapę klišėmis. Galinga rinkodara filmui padarė meškos paslaugą, nes, sukėlusi lūkesčių audrą, atnešė tik subtilų štilį. Jeigu tikslas buvo žiūrovų kiekybė (toks visada yra, bet turiu galvoje kaip prioritetą), tai „Lošėjas“ tampa komerciniu kinu.

Originali filmo idėja etiniu požiūriu nuvylė. Vincentas (akt. Vytautas Kaniušonis) aukojasi, trokšdamas atpirkti savo kaltę, tačiau ne laiku ir ne vietoje, nes jo auka, leisdama išlošti, tiesiogiai įtraukia Ievą (akt. Oona Mekas) į tą žaidimą, dėl kurio jų gyvenimas persimainė. Tad savo degradaciją atperkančiu judesiu Vincentas tuos, kuriuos nori ištraukti, įstumia į degradaciją dar giliau. Tokia auka slepia vidinį egoizmą, užkoduotą ir Ievos asmenyje, – ji, užuot siekusi išgelbėti savo sūnų, pasirenka kerštą, tačiau keršyti net nėra kam – juk visą situaciją nulėmė jos pačios apsisprendimas laikytis savo moralinių prietarų, iki galo neapsvarsčius situacijos. Vincento auka irgi tampa beprasmiška, nes jis galėjo paslėptais pinigais apmokėti Ievos sūnaus gydymą, o pasiaukodamas degradacijos keliu pastūmėja visus savo priešus ir draugus.

Visa situacija pateikiama tokiu kampu, kad atrodo, jog tikroji auka yra Ieva, o Vincentas – morališkai ėmęs degraduoti, bet vėliau persilaužęs ir atpirkęs savo kaltę. Nors nieko panašaus nėra. Čia atsiranda keli moralinio vertinimo lygmenys, todėl filmas pasidaro tik įdomesnis, nors iš veikėjų galima tikėtis ir logiškesnių sprendimų.

Trumpiausias kelias į žiūrovo sąmonę – jo pasaulėjautos įskaudinimas. Šiuo atveju tą mistinę pasaulėjautą atstoja anoniminio subjekto, glūdinčio viešųjų archetipų šabakštynuose, sąmonė.

Tarsi kokiame žemyne filmas ir laikosi tokioje sąmonėje, kyburiuodamas tarp kitų dviejų žemynų krantų. Masinio žiūrovo jis nepasieks, nes jam reikia, kaip įvardijo romėnų poetas Juvenalis, „duonos ir žaidimų“. Tą liudija ir seanso viduryje kino salę paliekantys žiūrovai. Nekasdieniškai mąstančio žmogaus, kad ir kaip juokingai tai nuskambėtų, susimąstyti kitokiu kampu neprivers. Geriausiu atveju padės iliustruoti visiškai įprastą mintį, kuri paskęsta tarp daugelio kitų.

Todėl filmas nėra skirtas nei mąstantiems, nei nemąstantiems žiūrovams. Jo tikslinė auditorija – *mąstęs* žmogus. Tai yra toks, kuris turi tvirtą (iliuzinį?) pagrindą po kojomis ir stiprius įsitikinimus, kuris supranta, „kaip veikia pasaulis“, tačiau nebekelia klausimo, ką reiškia būti žmogumi. Nes mano, kad *žino*, ką tai reiškia. „Lošėjas“ provokuoja darsyk suabejoti ir šito paklausti tų žmonių, kurie liovėsi mąstyti apie savo įsitikinimų pagrįstumą.

Ar jam tai pavyko, klausti reikia būtent tų žmonių.

Nors turinio atžvilgiu nieko bendro įžvelgti negalėtume, filmo orientacija į auditoriją ir žiūrovų reakcija labai artima austrų režisieriaus Bernto Capros filmui „Mindwalk“. Vieni žiūrovai teigia, kad šis filmas nesąmoningas – esą taip sudėtingai žmonės realybėje nekalba (ir žiūrint „Lošėją“ salėje teko girdėti tylių nuogąstavimų, neva filmas „per prasmingas, kad suprasčiau“). Kiti peržiūri kaip audiovizualinį mokslo istorijos konspektą iš tretinio šaltinio, nepatirdami didesnio įspūdžio. Ir daugeliu atvejų tik tam tarpiniam žiūrovui filmas palieka gilų ir ryškų rėžį atmintyje. Kaip ir Igno Jonyno filmas.

Kad „Lošėjas“ yra vienas geriausių lietuvių kino kūrinių, kad jis galbūt vertas tarptautinės rinkos – akcentuoja daugelis, sunku su tuo ginčytis ir nėra prasmės to paties kartoti. Tačiau būtent tarptautinėje rinkoje iš Lietuvos kilęs filmas atrodo kaip kaimo mokyklėlės pirmūnas, atėjęs į licėjų. Gal prasimuš?..

Jaudulys visą filmą vis didesniais dygsniais augo, tačiau pasiekęs kulminaciją vietoj žadėtosios branduolinės bombos teišsiskleidė efektingu apsisvaidymu granatomis. Panašu į morališkai nepavykusią sueitį: lyg ir buvo gera, bet kažko maudžia paširdžiuos. Jaudinantis vėlesnių įvykių laukimas paliko geresnį įspūdį negu tai, kas iš tikro vėliau įvyko.

– VYTAUTAS VYŠNIAUSKAS –

AUGUSTINAS DAINYS

Užsimiršimas paskutinę vasaros dieną

Valtis plūduriuoja ežero įlankoje prie nendrių.
Paskutinė rugpjūčio diena. Valtyje sėdžiu aš.
Klykteli praskrendantis suopis ir staiga supranti,
koks trapus metas yra besiartinantis ruduo:
augalija, kandžiojama šalnų, ims keisti savo
spalvą, kol liks tik tušu ant lapkričio kartono
išpiešti medžių kamienai ir perregimos šakos,
ir imsi suprasti, kad praėjo dar vieni metai.
Ir jeigu manysime, kaip moko Rytų religijos,
kad žmogus yra vandens lašas begalinio
vandenyno akivaizdoje ir jo lemtis mirštant –
tapti vandenynu, tai, kol esame gyvi, nešame
nelygstamą savasties naštą. Ir ta našta, kartais
labai sunki, prašosi atidedama į šalį, kaip šią
akimirką, kai, irstydamasis valtimi, užmiršau
save ir tapau ežero tyla, grįždamas į pirmapradę
Visatos ištaką. Užsimiršęs susiliejimas su gamta,
mažoji mirtis, atpalaiduoja sielos mėšlungį
ir, praėjus beasmenei akimirkai, tampi truputį
kitoks, pasiryžęs toliau nešti savasties naštą.

Du eilėraščiai apie jūrą

I. Suprasti jūrą

Bangų išsiliejimo ant kranto ritmas ir monotonija.
Kai geriau įsiklausai, ištrina visas sunkias mintis
ir palieka tik gryną plazdantį ir gaivinantį „esu“,
ištrūkus iš miesto ir pavargus nuo jo sunkių darbų.
Suprasti jūrą yra suprasti save ir tapti išmintingesniam.
Dvasia smelktis į jūrą, visada tą pačią, bet besiskiriančią
bangų stiprumu, vėjo kryptimi ir dangaus, skęstančio
toli į vandenis, spalva, tai ramia, tai dramatiška...
Suprasti jūrą – tai suprasti bangų ritmą ir monotoniją.
Kiekvienos bangos išsiliejimas ant kranto visada
kitoks ir drauge tas pats, nepavargstantis nuo veržimosi.

Tokia pat yra ir meilė, reikalaujanti kasdien iš ryto
iš naujo žengti žingsnį link mylimo žmogaus ir atkurti
švelnųjį santykį. Ši pastanga kiekvieną dieną vis kita,
tačiau drauge ta pati, monotoniškai kartojama metų metus.
Meilės, kaip ir jūros, išganinga monotonija – tai pakilimas,
tai atoslūgis, kurių bėgiais kasdien juda mūsų gyvenimai.
Žiūrėk į jūrą ir išmintingesnis tapk patirdamas kasdienį
meilės stebuklą – Saulę, apie kurią sukasi gyvenimo planetos!

II. Jūra ir kūrinio užuomazga

Nuodingas bei varginantis vidinis monologas
ir balti, gaivinantys, vėsūs jūros bangų purslai.
Koks prieštaravimas patirti menkas vidines kovas
didingos gamtos akivaizdoje, kuri turėtų ištrinti
visas mintis ir palikti tik gryną virpantį buvimą.
O dabar patiriu dviprasmybę: sušutusi vidujybė
ir didinga išorybė. Abu pradai paneigia vienas kitą.

Tačiau, kol sėdžiu ant jūros kranto, juntu, kaip gydantis
didingumas smelkiasi į mano vidų, ir aš pradedu užmiršti
save su visais vidiniais monologais, mintimis, prisiminimais
ir ateities numatymais. Įsižiebė buvimo liepsna ir virpa vėjy.
Bangų ošimas skamba kaip pati gražiausia atonali muzika,
sklindanti po žydru skliautu, ir, jos klausydamasis, tampu
jūra, kuri monotoniškai ir ritmingai užlieja smėlį ir akmenis.

Kokia laimė kartais užmiršti save atsiduodant gamtos
didybei. Netikėtai pajunti, kaip jūros peizažo pradmuo
patenka į tavo sielą ir nukrenta į vidinių sodų žemę.
Staiga pradedi nešioti kūrinio užuomazgą. Jo dar nežinomi
kontūrai krebžda sieloje. Pajunti, kaip artėja užsisklendimo
mėnesiai, vaikštant būsimo rudens gatvėmis ir nešiojant
brangakmenį, užgimusį sieloje ant kranto prie jūros.

Vandens dvasia

Ežero užutėkis, kur geltonai žydi mąslios vandens
lelijos tarp šviesiai žalių ovalo formos lapų kilimo.
Ką tik lijo ir vanduo žalsvai drumzlinas, lyg ką tik
vaikščioti pradėjęs jaunas senelio obuolių vynas
stiklinėse statinaitėse, kurias statydavo už pečiaus.
Vandens dvasia, pakibusi virš ežero, ir į valties šoną
besiplakančių bangų muzika pagauna netikėtai mane.
Žiūrint į miglą virš ežero, matyti tai, kas nematoma.▶

Girdėti tai, kas paprastai negirdima.
Matyti tai, kas paprastai nematoma.
Lytėti tai, kas paprastai nelytima.
Skanauti tai, kas paprastai be skonio.
Uosti tai, kas paprastai be kvapo.
Justi tai, kas paprastai nejuntama.

Galbūt tai ir yra mano amatas ir tarnyba, tarnaujant ne šio pasaulio šeimininkui, todėl nesitikint užsitarnauti šio pasaulio prielankumą: arba dirbi sielos darbus, arba tarnauji šio pasaulio kunigaikščiui, trečiojo neduota. Tačiau akimirkos, kai esi sugaunamas vėjo ir nendrių šiurenimo, yra geriausia, ką esi patyręs. Tai iškelia tave aukštai virš tų metų, kai gyvenai svaigindamasis. O dabar svaiginiesi vandens dvasia, kuri tave apdovanoja sielos krištolu ir šventenybės virpuliu, verčiamu eilėmis, tikėdamasis atkurti prarastą žodžio ir daikto vienovę, nepaprastų dalykų akimirką irdamasis ežere valtimi. Kokia didžiulė ir neįtikėtina laimė matyti, girdėti ir jausti!

Laukų žolynų malonė

Iš ryto lijo, o apie vidurdienį nugiedrėjo.
Žiūriu į vėjo linguojamus žydinčius žolynus,
kai gelsvi žiedai susipina su elektriškai žydru
žiedynu. Šiom akimirkom negali atsistebėti
Didžiuoju vyksmu, iš kurio gyvybę semia
tiek laukų gėlės bei paukščiai, tiek ir žmonės.
Pučia rytų vėjas ir šlamina beržyno lapiją,
o mano mąstančiai ausiai tai nuskamba
kaip pati gražiausia muzika, plytinti virš
laukų ir skambanti tik tam, kad šlovintų
Pradžių pradžią. Mes gyvi tik užklumpančiu
Didžiuoju vyksmu, nuo kraujo kūnelių
iki debesų marmuro, skaptuojamo vėjo.

Nieko nenoriu, tik atsiverti pasaulio vyksmui,
pašalinus žodžių kliūtis tarp manęs ir pasaulio
ir jaučiant nenumaldomą palaimą, kai netikėtai
užmiršęs save tampi debesimis, mišku ir laukų
žolynais. Ir tavo vidujybė kaip į išorę išsinėrus
kišenė, plazdanti vėjyje, atsikratanti visų likusių
dulkių, kurios kėlė dusulį ir nuodijo tavo sielą.

Ir šios eilės – tik netobulas dėkingumo už buvimo
dovaną dokumentas, suprantant, kad sunkiausia
į eilėraštį įsivilioti saulės paauksuotą rožinę miglą.

Vasaros meditacija

Įkvepiu drėgną, sušutusį pakelės žolių kvapą,
atsiduodantį amoniaku ir valerijonų nuoviru,
ir suprantu, kad tai yra patys geriausi smilkalai,
priverčiantys suklust ir apsidairyti. Pažvelgęs
į laukus aš tampu laukais: tarp mano žvilgsnio
ir pasaulio neįsiterpia kalbos geležtė, matiniu
atspalviu nudažanti pasaulį. Ir dar: džiūstančio
šieno kvapas – tai dar kitokia gamtos parfumerija.
Įkvėpęs pasineri į pojūčius ir ištirpsti juslėse.
„Tas laukas – tai aš“, tari. Dangaus debesys,
vėjo piemens ganomos skliauto avelės, irgi
esu aš, palikęs už nugaros visą gyvenimo
svorį, atgimęs iš naujo ir atsidavęs pasaulio
vyksmui, mane sugaunančiam ir nešančiam
laukais link miško. Vasara: nusimesk
užgyventą storą „aš“ ir tapk vaiku, gerk plačią
kvapų, spalvų ir garsų paletę, mėgaukis
barokiniu gamtos gaivalingumu. Tada pajunti,
kad aš esu visos šitos pievos, miškai, ežeras,
debesys, visa praeitis ištirpsta, kad vėl atgimčiau
iš naujo, patyręs atsinaujinimą ir begalinę ramybę.

Parašytų eilių apokrifas

Reti lietaus lašai kaip sunkios dangaus kulkos,
krentančios žemyn. Ir aš suprantu, kad taip
veikia malonė, kuriai nesvarbu, ant ko ji krenta.
Dosnumo dovana neišsemiama. Kai esi kūrybingas,
aukštąją akimirką prilygdamas graikų pusdieviui,
visai nesvarbu, ką vėliau veiksi su savo kūriniu,
nes būsena, kai veriasi visi keliai ir krenta visos
skraistės, yra malonė, pranokstanti kavą, cigaretes
ir alkoholį. Būk kūrybingas, kaip šviečia saulė,
neklausdama, kam atiteks jos spindulių dovanos.
Kūryba – tai dieviškumo krislas tavo rankose,
kuris daro stebuklus šviną versdamas auksu.
Kai renki žodžius eilėraščiui, priartėji prie
Amžinojo Kūrimo, sukūrusio tave ir pasaulį.

Almos Riebždaitės nuotrauka

Birželio laukų žolės

I

Žolių kvapas, papūtus vėjui birželio vidurdienį,
ir tas pats vėjas, šokantis vešlia alksnių lapija,
yra amžinas dvelksmas, kuriuo gyvuoja pasaulis.
Žaismės yra Dievo liudijimas, o aš, išėjęs pasivaikščioti
vieškeliu palei mišką, pajutau Visatos pradžių pradžią,
kai vėjas dvelkdamas pradėjo žaisti medžių lapija.

Vėjas atneša šventumą ir, glostydamas tau skruostą,
liudija, kad pasaulį valdo žaismės, jų šokis daiktų
paviršiais, jų nešama gyvybė. Laimingas tai suprantąs!

II

Birželio pabaigos žolės žydi blyškiom laukų spalvom.
Užuodi jų drėgną kvapą, trenkiantį valerijonų nuoviru.
Dirbau. Buvo sunki žiema ir pavasaris, bet vasarą išmetu
darbus iš galvos atsiverdamas žydintiems gaivalams.
Tegu juslės ir pojūčiai geria vasaros spalvų žaismių
tirštį, jų bangavimus, persiliejimus ir padeda man tvirtai
stovėti ant žemės po gydymosi spalvomis, kvapais ir pavidalais.

Pakeliu akis į viršų ir matau tamsiai mėlynus debesis,
kurie, pučiant vėjui, grėsmingai artėja ir grasina
žemę ir beginklį mane užlieti neperregima lietaus siena.
Stoviu kaip laukų žolės žiedas prieš audros grėsmingą šėlą:
gyvenu grėsmių ir mirties pašonėje atkakliai mokydamasis
kiekvieną akimirką išgyventi tarsi pirmą kartą ir, metęs
žvilgsnį, jausti akimis pasaulio nekaltybę, kuri mane
atgaivina ir suteikia išsvajotą ramybę. Džiaukis buvimu!

Prieš audrą

Mirgančiame ir raibuliuojančiame vandenyje,
vos paliestame švelnaus ir subtilaus vėjo teptuko,
kuriančio smulkių ir niuansuotų bangelių potėpius,
atsispindi debesų bombonešiai ir artėjanti audra.
Aš suprantu, kad griaustinis, dundantis iš debesų
ir tarsi durklas perduriantis nuščiuvusią įlankos tylą,
yra lyg žmogui, pasistačiusiam namus ir radusiam
ramybės uostą, priminimas apie mirtį ir budinimas
iš saldaus užsimiršimo ramiame gyvenimo užutėkyje.

Mes esame tarsi pražydusi pavasario augalija,
kuriai primenama, kad visi keliai galų gale sueina
į vienintelį kelią, dengiamą sukritusių žiedlapių kilimo,
bet kiekviena žydėjimo akimirka yra amžinybės krislas,
sakantis, kad reikia rasti jėgų žydėti artinantis audrai
ir dundant griaustiniui, žydėti taip, lyg kiekviena
akimirka būtų paskutinė ir joje sutilptų visa pilnatvė.

Bevardė tyla

Vandens veidrodis, bedamas lietaus adatėlių,
ir tuštuma, atsivėrusi tarp manęs valtyje ir kranto
alksnių, atveria bevardę tylą, kurią tarsi prabangią
taurę inkrustuoja krūmynų devynbalsių trelės.
Užmiršęs visas mintis, geriu iš šios taurės ramybės
gaivų vandenį, kuris leidžia atgimti nauju žmogumi
ir bent akimirką pasijusti Adomu, vaikščiojančiu
po Edeno sodo rasotas pievas, apsunkusias nekaltybe.

Iriuosi valtimi ir netikėtai prie nendrių juostos surandu
krago lizdą su keturiais skaisčiai baltais kiaušiniais.
Jis man pakužda, kad čia bręsta gamtos sakramentas,
gyvybės paslapties ir jaukumo šaltinis, naikinantis
nerimą ir teikiantis viltį. Ir staiga visi sielos įtrūkiai,
patepti tylos balzamo, dėkoja už buvimo dovaną.

Nuobodulio punktyrais

Tomas Vaiseta. ***Nuobodulio visuomenė: kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964–1984).***
V.: Naujasis Židinys-Aidai, 2014. 500 p.

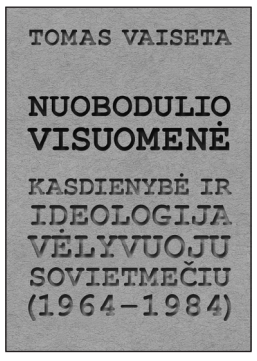

Tomo Vaisetos monografijos pavadinimas iškart sužadina smalsumą. Iš dalies dėl to, kad daugelis skaitytojų dar patys mena nuobodulingus sovietinius laikus ir jau knygos viršelyje (arba puikiose jos iliustracijose) tą atpažįsta, iš dalies ir dėl to, kad tai istoriko darbui kiek netradicinis pavadinimas. Pats autorius save pavadina „nesusipratėliu“. Tačiau visai be reikalo: gebėjimas peržengti ankštas savo disciplinos ribas yra smalsaus ir mąstančio mokslininko bruožas, galintis duoti puikių rezultatų. Taigi T. Vaiseta, pasitelkdamas sociologijos, antropologijos, komunikacijos teorijų instrumentus, ne tik rašo sovietinės Lietuvos visuomenės istoriją (kaip buvo skaitomos knygos, dirbamas darbas, leidžiamas laisvalaikis, švenčiamos šventės), bet ir analizuoja šių kasdienių praktikų reikšmę.

Knyga vertinga dėl kelių dalykų. Visų pirma drąsus ir sveikintinas T. Vaisetos bandymas konceptualizuoti ir kontekstualizuoti nuobodulio kategoriją. Tai nėra lengva užduotis, nes tokios socialinės kategorijos sunkiai apčiuopiamos. Kas yra nuobodulys – „epochos metafora“, emocija, būsena, tam tikras santykis su aplinka, rezignacija ar psichologinė reakcija į prasmės praradimą? Kaip jį pamatuoti? Imtis nuobodulio analizės reikia drąsos, todėl daugelis „susipratusių“ mokslininkų renkasi tyrinėti paprastesnius dalykus. Vis dėlto tokių lakių kategorijų kaip nuobodulys, lojalumas, pasitikėjimas ar solidarumas tyrimas ir yra pats įdomiausias, nes jos visuomenės veikimo mechanizmuose yra esminės. Juk ar ne nuobodulys buvo ta jėga, kuri galiausiai pagraužė sovietinės imperijos pamatus? Ar ne tas pats nuobodulys šiuolaikinėse Vakarų visuomenėse veja iš namų puikiai išauklėtus dorų ir turtingų tėvų vaikus į miestų aikštes daužyti vitrinų arba į egzotiškus pietų kraštus prisidėti prie džihadistų? Nuobodulys – anaiptol ne tik sovietinei visuomenei būdingas reiškinys. Jis išryškėja moderniaisiais laikais ir dažnai įvardijamas kaip „natūrali vėlyvojo kapitalizmo visuomenės pasekmė“ (p. 78). Nuobodulį T. Vaiseta sieja su prasmės praradimu: „Jeigu žmogus jaučia, kad jo veiksmai ar aplinkybės neturi tikslo ar prasmės, tai jis išgyvena emocinį nerimą – nuobodulį“ (p. 82).

Vis dėlto „sovietinis“ nuobodulys yra kitoks. Jis glaudžiai susijęs su ideologija, kuri, kaip teigiama, vėlyvuoju sovietmečiu buvo beprarandanti prasmę, vis mažiau komunizmo sekėjų tikint ideologijos jiems brėžiamais tikslais ir žadėta šviesia ateitimi. Kadangi ideologija Sovietų Sąjungoje buvo visuotinis reiškinys, persmelkiantis kone kiekvieną gyvenimo sferą, griežtai apibrėžiantis viešąją erdvę, formuojantis darbo santykius, besiveržiantis į kasdienį gyvenimą ir laisvalaikį, tikrai galima kalbėti ne apie paskirus nuobodulio kamuojamus individus, bet apie nuobodulio visuomenę. Jei ideologija nebetikima, jei ji nebeteikia prasmės, visa, ką ji siekė kontroliuoti, persmelkiama nuobodulio.

Kitaip nei kiti autoriai, kurie taip pat yra kalbėję apie pilką sovietmečio kasdienybę, „stingulį“, nuobodulio išraiškas mene ar literatūroje, T. Vaiseta renkasi mokslinį metodą ir bando nuobodulį konceptualizuoti: atpažinti jo apčiuopiamus, materialius ženklus ir tam tikra prasme „pasverti“ nuobodulio paplitimą vėlyvojo sovietmečio Lietuvoje. Émile'is Durkheimas yra siūlęs sunkiai apčiuopiamus visuomeninius reiškinius matuoti pagal jų lengviau atpažįstamas išraiškas (pavyzdžiui, solidarumą jis vertino pagal visuomenės kuriamų teisės normų pobūdį). Panašiai T. Vaiseta bando išmatuoti nuobodulį pagal Sovietų Lietuvos piliečių praktikas. Knygos autorius, pasitelkęs sociologų Pierre'o Bourdieu, Talcotto Parsonso, Aleksejaus Jurčako, Anthony Giddenso ir Michelio de Certeau įžvalgas, sukonstruoja puikų nuobodulio „matavimo“ modelį: iš to, kaip žmogus elgėsi, kaip rinkosi jam siūlomus veiksmų šablonus (skundai, kritika, dalyvavimas susirinkimuose ar paraduose), galime spręsti, kokią reikšmę jis teikė ideologizuotiems visuomenės gyvenimo reiškiniams ir kiek aktyviai ar apatiškai į juos reagavo.

T. Vaiseta teisus sakydamas, kad žmogaus santykis su ideologizuota sovietinio gyvenimo realybe nėra paprastas ir jo negalima apibrėžti vien taikant „prisitaikėlio“ ir „disidento“ dichotomiją. Ideologija ir jos apibrėžtos kasdienio gyvenimo situacijos vienodai slėgė visus ir visus stengėsi įsprausti į tam tikrus elgesio modelius. Kita vertus, netgi varžomas ideologinių rėmų ir dalyvaudamas primetamose beprasmėse praktikose („steigdamas ideologines situacijas“), žmogus galėdavo ieškoti sau aktualesnių jų prasmių („atliekamųjų reikšmių“). Vienas iš autoriaus pateikiamų pavyzdžių: darbininkai eidavo į gamyklose organizuojamus partinius susirinkimus, bet juose tiesiog „atsėdėdavo“ ar netgi atsinešdavo laikraščių paskaityti. Taigi jie dalyvaudavo, bet šį veiksmą atlikdavo ne dėl to, kad jis jiems būdavo prasmingas, o kad išvengtų nemalonumų su viršininkais.

Čia vertėtų stabtelėti ties ideologijos, prasmės praradimo, nuobodulio ir jį atitinkančių praktikų ryšiu. T. Vaiseta, kaip minėjau, remiasi plačiai pripažįstama prielaida, kad vėlyvuoju sovietmečiu komunistinė ideologija pamažu prarado savo galią ir prasmę (pagal tai, beje, jis apibrėžia ir tiriamąjį laikotarpį). Vis dėlto pamatuoti, kiek buvo tikima ar netikima ideologija, labai sunku: po SSRS žlugimo rašyti atsiminimai tėra menkas kelrodis (tai puikiai paaiškinta skyriuje apie istorinių šaltinių kritiką), nedaug tepadeda ir sovietmečiu darytos apklausos: mat tiek teigiamus, tiek neigiamus atsakymus galėjo motyvuoti tikėjimas idealu ir baimė pasirodyti netikinčiam. Autorius tarsi bando išvengti šio klampaus klausimo atkreipdamas dėmesį, kad tikėjimas ar netikėjimas ideologija dar nereiškia, jog šioji buvo „panaikinta“ (p. 136). Kitaip tariant, nėra taip svarbu, kiek sovietinė valdžia ar atskiri piliečiai tikėjo ideologija, nes ši ir toliau, iki pat sovietinio projekto žlugimo, liko visuomenės gyvenimą sustruktūrinantis veiksnys. Ja ir toliau buvo remiamasi švenčiant šventes, organizuojant susirinkimus, leidžiant spaudą ir t. t., o tai sukėlė nuobodulio praktikas.

Vis dėlto, jei nuobodulio visuomenės modelio ašis yra „prasmės ištuštėjimas“ (p. 83), tikėjimo ideologija klausimas yra kertinis. Pavyzdžiui, Svetlanos Aleksijevič dokumentinių romanų herojai (tiesa, daugiausiai rusai ir baltarusiai) kalba apie prasmės praradimą ne sovietmečiu, o būtent po 1990-ųjų, kai viskas, ką jie „statė“, buvo tarsi ranka nubraukta ir šviesius idealus pakeitė doleris ir džinsai. Prasmės ir beprasmybės pajautimo dinamika tikriausiai susijusi ir su faktu, kad nemaža dalis buvusių sovietinių žmonių pritaria Vladimiro Putino minčiai, jog Sovietų Sąjungos žlugimas buvo didžiausia XX amžiaus katastrofa.

Atsakymas glūdi T. Vaisetos studijoje. Tik gaila, kad jis taip painiai išdėstytas. Tos pačios praktikos, kurios yra nuobodulį nustatantis lakmuso popierėlis, lygiai taip pat atskleidžia ir prasmės praradimo jausmą. Visiškai aišku, kad žmonės, kurie bandydavo atrasti įvairiausių priežasčių nedalyvauti gegužės švenčių demonstracijose, bodėjosi jomis. Lygiai kaip ir bibliotekų rūsiuose trūnijanti oficialioji komunistinė literatūra yra ženklas, kad niekam ji nebuvo prasminga. Taigi nustatę nuobodulio praktikų paplitimą sovietinėje visuomenėje galime spręsti taip pat ir apie tai, kokiu mastu buvo netikima sovietine ideologija.

Ši argumentavimo linija T. Vaisetos tyrime nėra aiškiai brėžiama. Atvirkščiai, autorius įsivelia į plačias diskusijas apie ideologijos mirtį, svarstydamas, pavyzdžiui, ar spaliukų tvirtinimas, kad Leninas – jų senelis, yra ideologijos gyvybės ženklas, arba kiek Sovietų Sąjungos užsienio politika buvo motyvuojama ideologiniais, o kiek – praktiniais sumetimais. Daugelyje knygos vietų tiesiog teigiama, kad žmonės buvo priversti „pripažinti prasmes, kurios asmeniškai yra beprasmiškos“ (p. 136), kad „formavosi visuotinis skepticizmas oficialios informacijos atžvilgiu“ (p. 153), kad „komunistinė ideologija prarado savo prasmę, žmonės ja nebetikėjo“ (p. 176), kad „siūlomi ateities tikslai [...] neteikė prasmės“ (p. 323). Tačiau šių teiginių įrodymo ir iliustravimo tenka ieškoti gerokai toliau, antrojoje knygos dalyje; skaitytojas nėra sąmoningai vedamas šios išvados link. Tokia kintamųjų painiava – kas ką paaiškina ir pagrindžia – gerokai apsunkina knygos skaitymą.

Kitas dalykas, kuris nėra aiškiai įvardijamas ir dėl to tarsi pasimeta knygos puslapiuose, – kad tiriamoji visuomenė yra

TEKSTAI NE TEKSTAI

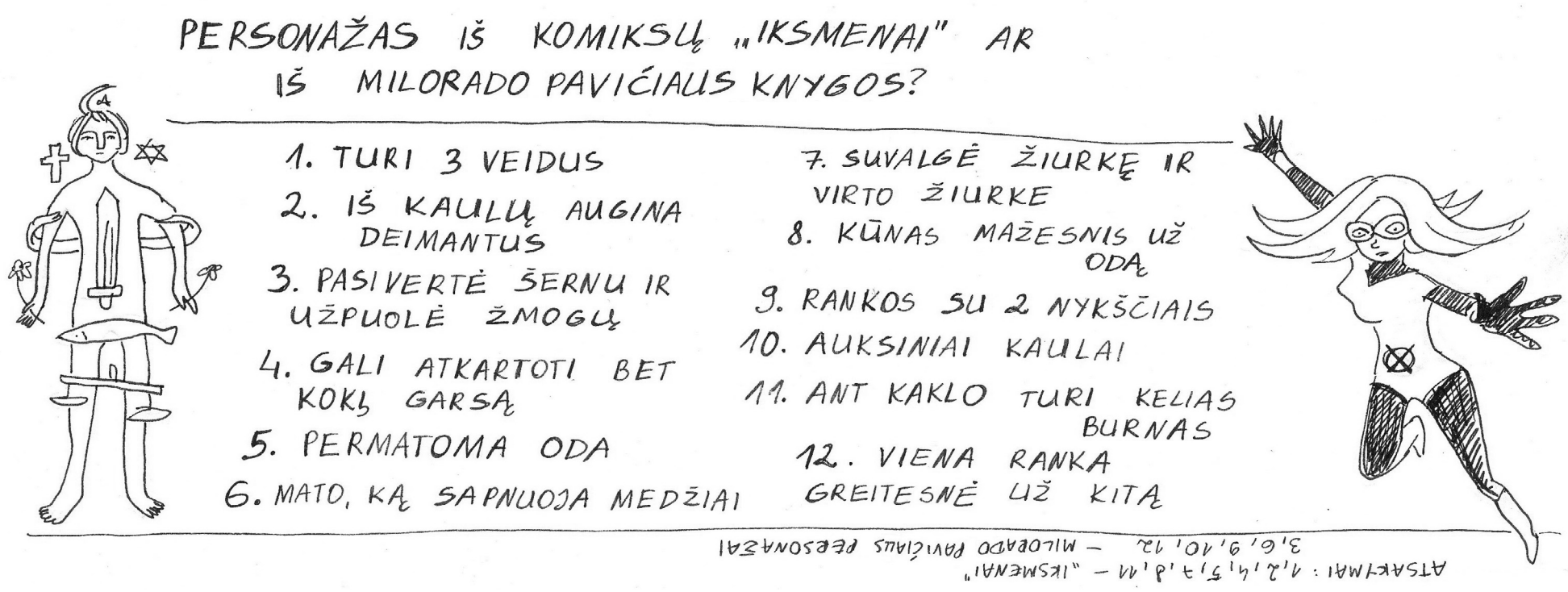

Miglės Anušauskaitės komiksas

Pavasaris dar ateis

John Fante. *Sulauk pavasario, Bandini.* Romanas. Iš anglų k. vertė Gediminas Pulokas. K.: Kitos knygos, 2014. 216 p.

Į dabartinę Šiaurės Amerikos literatūrą, prisipažinsiu, žiūriu gana atsargiai ir kritiškai; vis dėlto amerikietiška kultūra, bent jau ta, kurią galime stebėti iš šono, kuri pasiekia mus dideliais tiražais ir kuri yra neįtikėtinai gerai perkama, pasidariusi nepaprastai paviršutiniška ir šabloniška. Kada nors mestelėkite akį į naujus romanus, išdėliotus knygynų lentynose, – daugiau nei pusė yra bulvarinio lygio skaitiniai ir didelė dalis tų romanų, atspėjote, sukalti anglakalbių rašytojų. Netgi drįsčiau teigti, kad anglakalbėse šalyse kultūros laukas labiau komercializuotas negu žemyninėje Europoje. Ir dėl nežymaus mūsų pavėlavimo į modernios civilizacijos traukinį būtų galima truputį ir pasidžiaugti. Mes laimėjome laiko pagyventi europietiškai, tik, žinoma, vėluodami ir vienišesni, nes Vakarų Europa į tą traukinį spėjo, mes – ne. O grįžtant prie literatūros – dėl jos persikraustymo į komercializuotą erdvę pasidarė sunku atrasti knygą, kurią skaitant neimtų tiesiog beprasmiškai tirpti laikas, o šį tikrai galima panaudoti geriau. Vis dėlto, nors ir nedideliais tiražais, į lietuvių kalbą verčiamos bei leidžiamos ir dėmesio vertos knygos. Man turbūt pasisekė, kad knygyne susiradau Johno Fantės knygą „Sulauk pavasario, Bandini“.

Fante yra italų kilmės JAV rašytojas. Jo knyga „Paklausk dulkių“ išleista lietuviškai 2008-aisiais. Šiais metais pasirodė romanas „Sulauk pavasario, Bandini“. Fantės kūrybos reklamai – ką gi, ir literatūrą šiais laikais reikia kaip nors pagarsinti – turbūt labiausiai padeda tai, kad šio rašytojo darbai patiko Charlesui Bukowskiui. Ieškodami informacijos apie Fantę dažnai galime aptikti, kad jis laikomas Bukowskio literatūriniu krikštatėviu, ir ką gi – iš tiesų abiejų kūrėjų stilius panašus, panašumų galime rasti ir abiejų rašytojų temų laukuose. Galima tik pasakyti, kad Fante yra nuosaikesnis ir šviesesnis už Bukowskį, bent jau kalbant apie romaną „Sulauk pavasario, Bandini“.

Man dažnai kyla klausimas, kiek kūrinio fabulos galima atskleisti jį apžvelgiant. Ir visada lieku tos nuomonės, kad negalima jos laisva valia išduoti, jokiomis aplinkybėmis ir jokiu būdu. Įsigilinimas į siužetą, jo peripetijas yra nuostabi patirtis pirmą kartą skaitant knygą ir jį atimti – vadinasi, sumažinti pirmo įspūdžio jėgą ir prislopinti išgyvenamą jausmą, patiriamą įsijautus į veikėjų likimus. Galbūt dėl to šiais laikais žmonės pasidarę mažiau jautrūs literatūrai ir apskritai menui – daugybė siužetų yra garsiai afišuojami ir perdirbami, mažiau lieka vietos stebėjimuisi, jis vis dažniau perkeliamas į kinematografijos sritį arba visai išnyksta. Dėl to kalbėdama apie Fantės kūrinį apsiribosiu, kiek įmanoma, bendrais dalykais.

Fantės romanas, sakyčiau, yra kažkas tarp Bukowskio ir Salingerio. Kodėl, klausiate, užsiminiau apie pastarąjį? Romanas, apie kurį kalbame, šiek tiek primena jo klasika tapusią knygą „Rugiuose prie bedugnės“, nes abiejuose kūriniuose daug dėmesio skiriama paauglio išgyvenimams. Kad ir koks populiarus Salingerio romanas, man didesnį įspūdį paliko „Sulauk pavasario, Bandini“. Pastarajame, mano galva, slypi gilesnis ir labiau koncentruotas prasminis krūvis, iš pažiūros nereikšmingi įvykiai pasirodo esą reikalingi siužetui plėtoti; veikėjų paveikslai čia ryškesni, o tų veikėjų motyvai elgtis vienaip ar kitaip, mano nuomone, įtikinamai pagrįsti.

Romane „Sulauk pavasario, Bandini“ pasakojama apie Amerikoje, Kolorado valstijoje, apsigyvenusio italų imigranto Svevo Bandinio šeimą. Svevas penkių asmenų šeimą nesėkmingai bando išlaikyti dirbdamas mūrininku; ypač jam nesiseka žiemos metu, nes „kai nešviečia saulė, nėra ir darbo“, o būtent žiemą ir vyksta veiksmas. Svevas ir jo vyriausias sūnus Arturas – veikėjas, kuriam skiriama daugiausiai dėmesio, – yra panašūs. Jie jautriai reaguoja į kiekvieną aplinkinių abejonę dėl jų orumo, o šis labai reikšmingas žmogui, priverstam gyventi nepritekliuje: „Arturo žiniomis, jis ir jo broliai buvo vieninteliai šios katalikiškos mokyklos mokiniai, kurie nemokėjo už mokslą. [...] Šitoks išskirtinumas jį slėgė: visi moka, o jis – ne.“ Dėl kitokios charakterio logikos įdomi yra dievobaiminga ir mylinti Marija, Svevo žmona ir trijų vaikų motina, į kurią panašus antrasis Bandinių sūnus Augustas.

Didelė kūrinio stiprybė ta, kad nedidelėje apimtyje aprėpiama daug temų, kurių aktualumo negalima atmesti taip pat ir modernioje visuomenėje: skurdas, tėvų ir vaikų ir šeimos santykiai apskritai; paauglystės išgyvenimai ir pirmoji meilė, žmogaus santykis su Dievu ir pastangos prisitaikyti kultūriškai svetimoje aplinkoje. Daug paminėtų problemų nagrinėjama iš Arturo, Amerikoje gimusio imigranto vaiko, perspektyvos; jam sunku apibrėžti ir surasti savo vietą amerikietiškoje visuomenėje, šitas vietos paieškas dar labiau apsunkina Arturo kilmė, kurios jis gėdijasi – jo tėvas italas. Dar vienas geras dalykas romane – Fante, nagrinėdamas skurdžios Amerikos italų šeimos padėtį, rašydamas apie sunkumus, su kuriais ji susiduria, apie kartais žeminantį skurdą, apie sudėtingus ir reikšmingus veikėjų išgyvenimus, išlaiko šviesų ir ramų toną.

Kalbėdami apie knygas ir literatūrinį skonį neišvengsime subjektyvumo, todėl nesiruošiu savo nuomonės brukti kaip vienintelės ir nepaneigiamos. Pažymėtinas šio romano stiliaus skaidrumas ir pasakojimo, kurį lengva sekti ir juo mėgautis, paprastumas. Daugybę žmonių, atvirkščiai, lengviausia patraukti būtent skaitomų tekstų žodingumu. Gal net būtų teisinga sakyti, kad yra tikinčių, jog teksto vertę iš dalies nulemia tai, ar gražbylystė pakankamai apsunkina kūrinio skaitymą, ir tai, ar tekste yra užtektinai įmantravimo, dažnai visiškai betikslio ir nereikalingo. Bet šią nuomonę palikime nuošalyje, nes aptariamam kūriniui daugžodžiavimo silpnybės neprikiši. Jis parašytas aiškia ir gražia kalba, kuri skaitančiojo neklupdo kas antrame sieksnio ilgumo miglotame sakinyje, todėl skaitymas lengvas ir teikiantis malonumą, o subtilus humoras romaną dar labiau nuskaidrina.

Jau esu minėjusi, kad rašytojas literatūroje gali eiti trimis keliais: vienu atveju stengtis skaitytoją sujaudinti emociškai, kitu – paveikti jo estetinį skonį ir protą, o trečiuoju – rasti pusiausvyrą tarp emocijos ir proto. Fantės romane ir einama pastaruoju.

– GINTARĖ BERESNEVIČIŪTĖ –

Lietuvos visuomenė. Tarsi savaime suprantama, kad autoriaus tiriami šaltiniai yra lietuviški. Tačiau platesnė sovietmečio analizė, ypač aptariant menkstančią ideologijos reikšmę, peržengia Lietuvos ribas. Sovietų Sąjungos istorija yra jauna sritis, tad nenuostabu, kad nėra tradicijos lyginti penkiolikos respublikų visuomenių patirtį. Daug dažniau išryškinami jų panašumai negu skirtumai. Tačiau kad skirtumų būta ir kad jie buvo gal net ir fundamentalūs, rodo labai skirtingi šių visuomenių virsmai 1990-aisiais ir skirtingos jų evoliucijos trajektorijos XXI amžiuje. Jeigu autorius į tai būtų atkreipęs dėmesį, galimas daiktas, jo studija būtų buvusi kitokia. Pavyzdžiui, kokią reikšmę nuobodulio išvešėjimui vėlyvuoju sovietmečiu turėjo tai, kad iki 1940-ųjų Lietuvoje apskritai buvo labai mažai tikinčių komunistiniais idealais? Ar nevertėtų patikrinti ir tokios hipotezės, kad Lietuvoje sovietinė ideologija niekada neturėjo prasmės ir kad nuobodulys čia ėmė dominuoti gerokai anksčiau nei vėlyvuoju sovietmečiu? Kaip vertinti kad ir tokį faktą, jog pačios pirmosios komunistų demonstracijos 1940-ųjų liepą buvo prievartinės ir jų dalyviai, ko gero, jau tuomet puoselėjo savas atliekamąsias reikšmes? Galbūt skirtumai tarp Lietuvos ir, pavyzdžiui, Rusijos visuomenių sovietinių praktikų galėtų paaiškinti ir tam tikrus dabartinius skirtumus: kodėl Vilniuje kratomasi bet kokių komunistinės praeities simbolių, o štai Maskvoje ar, pavyzdžiui, Minske jie netgi labai mėgstami ir mielai reprodukuojami. Kodėl didžioji dauguma rusų, įskaitant ir gyvenančius Baltijos šalyse, iki šiol gegužės 9-ąją nuoširdžiai švenčia Pergalės dieną? Ar galime spėti, kad komunistinė ideologija apskritai turėjo daugiau prasmės Rusijoje (kur ji ir gimė) ir kitose SSRS respublikose, o Baltijos šalys savo nuobodulio praktikų paplitimu buvo veik išskirtinės?

Žinoma, daugelis šių klausimų išeina iš T. Vaisetos tyrimo ribų. Tačiau jų įsisąmoninimas jo studijai greičiausiai būtų suteikęs kitokių, įdomesnių ir aktualesnių spalvų. Šie du elementai – argumentacijos ir konteksto netikslumas – galima sakyti, yra pagrindiniai Vaisetos monografijos trūkumai. Tačiau grįžkime prie pranašumų: prie esminio ir įdomiausio empirinio Lietuvos visuomenės tyrimo. Kokios gi buvo tos nuobodulio praktikos sovietmečio Lietuvoje?

T. Vaiseta tiria mintinį nuobodulį, kitaip tariant, tas praktikas, kurios susijusios su viešos informacijos kūrimu, saugojimu ir vartojimu (spaudos rengimas, bibliotekų valdymas ir knygų skaitymas, kritika ir savikritika, skundų rašymai), ir laikinį nuobodulį – laiko paskirstymo praktikas (darbas, laisvalaikis, šventės). Čia aprašoma daug įdomių faktų, kurie tarsi ir plačiai žinomi, ypač menantiems sovietmetį, bet iki šiol jie nebuvo tikslingai tiriami. Pavyzdžiui, užėję į labiau išsilavinusio sovietinio žmogaus namus būtume atradę tipinę to meto biblioteką: keletas Vinco Mykolaičio-Putino, Ievos Simonaitytės kūrybos tomų, Karlo Mayaus „Vinetu“ ir kitos „Laisvalaikio skaitinių“ ar „Drąsiųjų kelių“ serijos knygos. Ko galbūt nežinome – kad neideologinė literatūra buvo deficitinė, graibstoma, bet nebūtinai skaitoma! Skaitančiųjų, netiksliais skaičiavimais, būta gal vos 30 %, bet turėti nenuobodžią, tų laikų supratimu, „gerą“ knygą buvo geidžiama. T. Vaiseta tai vadina snobizmu – viena iš praktikų, kuriomis buvo bandoma bėgti nuo bibliotekose gausios nuobodulį keliančios oficialiosios literatūros.

Kiek stebina T. Vaisetos pasirinkimas nuobodulio (ir beprasmybės) ieškoti satyroje, nagrinėjant „Šluotos“ žurnalą. Juk satyra – kaip tik tas žanras, kuriame paprastai gali sluoksniuotis ne viena, o kelios prasmės. Tačiau „Šluotos“ redakcijos darbo užkulisių istorijos atskleidžia, kokia vienakryptė ir iš tiesų nuobodi buvo oficialioji satyra, bandanti palikti cenzūruotose tekstuose tik vieną ideologiškai sankcionuotą prasmę. Galiausiai tiesiog nebeliko apie ką rašyti ir išsivystė kitokios, laisvesnės, galima sakyti, tikrosios satyros tradicija, vadinama „kaip Žilinskaitės“ (p. 177).

Įdomi autoriaus siūloma „alternatyvios viešosios jausmų erdvės“ hipotezė. Bandoma apčiuopti, kaip kultūriniuose susibūrimuose (poezijos vakaruose, spektakliuose, koncertuose) žmonės tarsi pajusdavo, kad jie ne vieni įžvelgia užslėptą atliekamo kūrinio prasmę. Šis jausmas vienijo, teikė džiaugsmo ir, galima manyti, pamažu stiprino nebylų visuomenės solidarumą prieš visus vienodai slegiančią ideologiją.

Tarsi iš anksto surežisuoti spektakliai sovietmečio Lietuvoje vykdavo kritikai ir savikritikai skirti seansai partiniuose susirinkimuose: buvo nustatytas labai aiškus ritualas ir iš anksto žinomas reikalingas rezultatas. Plačiai paplitusios simuliavimo ar piktnaudžiavimo praktikos byloja apie visišką prasmės ištuštėjimą šiuose sistemai stiprinti skirtuose instrumentuose. Panašiai ir su skundais: jų, žinoma, būdavo ir rašyti jie labai kruopščiai, šiuolaikiniam skaitytojui kiek juokingu sovietiniu stiliumi. Tačiau jie buvo naudojami visiškai kitiems tikslams, nei numatyta: pasiskųsti dėl pabėgusio ir alimentų nemokančio vyro ar nesutarimų darbe, dėl prastų gyvenimo sąlygų siekiant gauti geresnį butą ir t. t.

Laikinis nuobodulys pasireikšdavo alternatyviomis praktikomis darbe: pravaikštos, vėlavimai, girtavimas, veltėdžiavimas. Nuobodulys taip pat buvo aiškiai apčiuopiamas dalyvavimo šventėse įpročiuose: parade nešti transparantą dalyviai apsiimdavo ne dėl „prasmingo“ užrašo turinio, o dėl 10 rublių atlygio. Spalvingai aprašomas girtavimas švenčių metu arba tylus pasišalinimas iš eisenos, praėjus tribūną su partijos vadais. Be galo smagu skaityti, kaip komiškos, tokiuose kultiniuose filmuose kaip „Šuriko nuotykiai“ ar socialinėje publicistikoje („Nepažįstu tų draugų“) išjuoktos situacijos aprašomos moksliniu metodu: panašiai žmonės elgdavosi ir iš tikrųjų.

Ši empirinė knygos dalis įdomiausia: ji turtinga faktų, rastų archyvuose, atsiminimuose, spaudos publikacijose, išgirstų pokalbiuose. Gena troškulys išgirsti daugiau: istorijų, liudijimų, iliustracijų, citatų. Šios informacijos vertė su laiku gerokai išaugs, nes jaunesni skaitytojai nebegalės jos palyginti su savo pačių patirtimi. Gaila, kad autorius nepakalbino dar daugiau sovietmetį menančių žmonių, kad informacija kartais tik epizodiška, pateikiama kaip pavyzdys, o ne kaip įrodymas. Tačiau tai nė kiek nesumenkina knygos vertės. Kone smagiausia dalis – priedai ir labai taikliai parinktos iliustracijos, kur atsiskleidžia neįtikėtinas sovietinis dokumentų, skundų rašymo, susirinkimų kalbų stilius ir primenami tipiniai ideologizuoti sovietmečio vaizdai.

T. Vaisetos monografija gražiai parašyta, maloniai skaitoma, kelianti akademinės publikos smalsumą: joje gausu mokslinių kategorijų ir jų apibrėžimų (paslapties kultūra, drausminimas, mobilizacija, viešoji erdvė ar viešė), kiekviena mintis sustruktūrinta ir paaiškinta. Galiausiai autorių reikėtų pagirti už tai, kad jis ne tik aprašo sovietmečio elitą (jo kūryba, atsiminimai ir kiti apie jį bylojantys šaltiniai daug lengviau prieinami), bet ir leidžiasi į mažiau išbandytą paprastos kasdienybės tyrinėjimą.

– EMILIJA PUNDZIŪTĖ-GALLOIS –

Pražuvęs Antoniškių dvaras

Antoniškių dvaro tvartas per javapjūtę. Pirmoje eilėje iš kairės – Veronika Vanžodaitė, Irena Jančiauskaitė, Jonas ir Povilas Dranseikos

Antoniškių dvaro pėdsakų reikėtų ieškoti Kauno rajone, Vandžiogalos seniūnijoje, maždaug už trijų kilometrų nuo Boniškių. Pamiškėje, ant klevų ratu apsodintos kalvelės, išlikusios senosios dvaro kapinaitės, tiesa, išniekintos ir iškasinėtos. Vietiniai žmonės sako, kad tai sovietmečiu padarė nevietinis, pavarde G.; esą jis aptikęs „auksinį“ (paauksuotą?) ginklą ir kitokio gero. Neaišku, ar G. už tai sulaukė kokios nors bausmės.

Dabar šalia klevų rato ant kalvelės auga du ąžuolai (vienas – senas, kitas – visai nedidelis, matyt, išdygęs iš sėklos). Medžių apskritimo viduryje – išsikerojusios alyvos, akacijų krūmai ir pakalnutės. Tokioje tankmėje nelengva įžvelgti, kad tai – dvarininkų kapai. Žioji dvi kapų duobės su įsmegusiais akmeniniais paminklų fragmentais, į klevo kamieną atremtas atvirkščiai į žemę įsmeigtas stačiatikių kryžius; už jo, tirštai suaugusiuose alyvų krūmuose, riogso du nuversti geležiniai antkapiai su užrašais:

Здѣсь покоится прахъ
Коллежскаго совѣтника
Григория Исакиевича
КУНЬКЕВИЧА
Род. 26 января 1833 г.
Умерш. 28 апрѣля 1888 г.

•

Здѣсь покоится прахъ
Ильи
КУНЬКЕВИЧА
Род. 20 июля 1875 г.
Скон. 6 августа 1883 г.

Tai Antoniškių dvaro savininko Grigorijaus Kunkevičiaus ir jo sūnaus Iljos antkapiai. Vandžiogalos bažnyčios 1931–1940 m. mirties metrikų knygoje rašoma, kad Antoniškių dvaro **kapinaitėse kartu su vyru ir sūnumi palaidota ir Elzbieta** Petkevičiūtė-Kunkevičienė, mirusi 1939 m. lapkričio 17 d., sulaukusi šimto (!) metų.

Antoniškių dvaro kapinaitės. Stačiatikių kryžius prie medžio. 2014. Autorės nuotrauka

Antoniškių dvarininko G. Kunkevičiaus asmenį išsamiau nušviečia Kauno gubernijos informacinės knygos *(Памятная книжка)*. Pavyzdžiui, 1881–1882 m. leidinyje (p. 172) rašoma: **„Apskrities (ujezdo) ispravnikas, kolegijos asesorius** Grigorijus Isakovičius Kunkevičius, Šv. Stanislovo 3 laipsnio ordino kavalierius, tarnyboje nuo 1864 m., pareigose nuo 1878 m.; **studijavo Kijevo universitete; vedęs; stačiatikių tikėjimo.“ Šie duomenys Antoniškių dvarininką apibūdina** kaip pasiekusį karjeros aukštumas. Nuo 1865 m. G. Kunkevičius buvo Ukmergės ujezdo ispravniko padėjėjas; 1871 m. jau minimas kaip gubernijos sekretorius, 1877 m. – kolegijos sekretorius, o 1878 m. informacinėje knygoje įvardijamas kaip policmeisteris ir kolegijos sekretorius. Galiausiai, 1885 m. ir 1887 m., G. Kunkevičius minimas kaip ujezdo ispravnikas ir dvaro patarėjas. Ne veltui Antoniškių dvarininko antkapyje yra įrašas „kolegijos patarėjas“. Kaip žinoma, carinės valdžios patvirtintoje tabelių lentelėje ši pareigybė atitiko 6 rangą (iš 14). Kalbėta, kad G. Kunkevičiaus žmona esą turėjusi žemesnį rangą, todėl vyro šeima nenorėjusi jos priimti.

Tapusi našle, E. Kunkevičienė iki mirties gyveno Antoniškių dvare. Tarpukariu, po 1922 m. žemės reformos, į Antoniškių dvaro žemes atsikėlė naujakurių, tarp jų buvo ir Vinco bei Agnietės Rudaičių šeima. Jų anūkė Janina Rudaitytė-Ražinskienė (g. 1950), Antoniškių kaime gyvenusi 1950–1963 m., dvaro likučius prisimena taip:

Antoniškių dvaras. Užrašas kitoje nuotraukos pusėje: „Dwór Antoniszki, dom mieszkalny. Pamiątka Juozapajtisa. 1927 r. 20 lipca“

Dvaro pastatas iš raudonų plytų buvo prie kelio iš Boniškių į Barsūniškį, dešinėj pusėj, o kairėj kelio pusėj buvo didelis tvenkinys. Apie 1957–1963 m. viduj jau buvo viskas išgriauta. Į antrą aukštą dar buvo galima užlipti – nei langų, nei durų nebuvo. Ūkinių pastatų jau buvo tik vieta matyti. Dvaro tvarte buvo apsigyvenę mano seneliai Vincas ir Agnietė Rudaičiai, laikinai, kol statėsi savo namą apie 1923 ar 1924 m. Prie dvaro buvo parkas – alėja iš topolių, daug alyvų, obelų sodas (apsuptas iš šiaurės alėjos). Kitoj pusėj kelio buvo didžiulis tvenkinys, pilnas nendrių, ajerų, turbūt ir žuvų.

Toliau prie miško link Kazimieravos buvo palaidoti to dvaro ponai ir jų sūnus. Kapinės aptvertos metaline tvorele ir augo laukinės rožės. Link tų kapinių nuo dvaro ėjo keliukas. Ponų pavardė, kiek prisimenu, Kunkevičiai. Močiutė pasakojo, kad ponia buvo labai gera naujakuriams, net pieno duodavo.

Reikia pasakyti, kad maždaug iki antrosios sovietinės okupacijos (1944), tikriausiai ir kurį laiką po jos Antoniškių dvaras dar buvo gyvenamas. 1940 m. ten gimusi Elena Dranseikaitė pasakojo, kad jos motinos Felicijos Noreikaitės pirmas vyras Mykolas Vanžodas iš Kunkevičių žemę ir pusę dvaro pirko apie 1931 m. ar anksčiau. Kitoje dvaro pusėje gyvenusi pati šeimininkė E. Kunkevičiova ir lenkų Briginų šeima.

Antoniškių dvaras. Pirma iš kairės – Felicija Dranseikienė. Apie 1945. Nuotraukos iš Elenos Dranseikaitės asmeninio archyvo

E. Dranseikaitė Antoniškių dvare gyveno su šeima: tėvu Povilu (g. 1906), motina Felicija (g. 1903), seserimi Veronika Vanžodaite (g. 1931?) ir broliu Jonu Dranseika (g. 1937). Kitoje dvaro pusėje (matyt, po E. Kunkevičienės mirties 1939 m.) apsigyveno rusų sentikių popas su dukra ir giminaičiais (buvo gal kokie keturi vaikai); trumpai ten pagyvenusi, ji išvažiavo į Klaipėdą.

Dranseikų šeima Antoniškių dvare gyveno iki priešpaskutinio trėmimo į Sibirą, tada visi išsikėlė į Kauną. Dranseikų šeimai išsikrausčius maždaug nuo 1946 m. dvare dar gyveno Petkevičius, vėliau jis išsikraustė į Lapes. E. Dranseikaitė spėja, kad, ko gero, tuo metu dvaras pradėtas griauti. Sovietiniais laikais paaugliai dvaro vėdinimo langeliuose ieškodavo „aukso“.

E. Dranseikaitė taip pat iš atminties nupasakojo Antoniškių dvaro vaizdą. Prie gyvenamojo namo augę senų medžių: klevų, ąžuolas; buvo alėja ir sodas (vienais metais smarkiai apšalo) su avietinėmis ir antaninėmis obelimis, kriaušėmis, vyšniomis. Kitoje kelio pusėje priešais dvarą buvo didelis žuvingas tvenkinys su salele. E. Dranseikaitės motina prižiūrėjo gėlynus, kuriuose augo nemažai gėlių (tai matyti iš fotografijų), tarp jų – bijūnai, auskarėliai.

Antoniškių dvaro gyvenamąjį namą sudarė aukštokas skliautuotas pusrūsis, kuriame buvo virtuvė, kepimo krosnis; dar – pusantro aukšto: Dranseikų pusėje buvo trys kambariai, pokylių ir priėmimų salė (naudota kaip grūdų sandėlis). Kambarių sienos buvo dažytos baltai, salės grindys – medinės. Dvaro kieme stovėjo tvartas, kuriame buvo laikomas ir šienas; kitoje kelio pusėje šalia tvenkinio dar stovėjo apgriuvusi medinė kumečių „chalupa“ (vieno aukšto, šiaudiniu stogu).

Dabar buvusioje Antoniškių dvaro sodybvietėje – dirbami laukai. Pasak vietinių žmonių, dvarą su žeme galutinai sulygino apie 1970–1975 m. vykdyta aplinkinių kaimų melioracija. Miško ir kviečių lauko fone išsiskiria tik klevų giraitė – dvaro kapinės.

– UGNĖ RAŽINSKAITĖ –

Mums rašo

Ką tik perskaičiau e i l i n į tarp daugelio „Š. A.“ publikuotų Andriaus Martinkaus straipsnių („Samprotavimas apie „penktąją koloną“, X.10) ir negaliu atsistebėti, kokių intelektualių žmonių Lietuvoje esama! Ne su visomis ir ne visų Jo straipsnių mintimis sutinku (nors didžiai daugumai pritariu), bet itin gilios minties nepastebėti negalima. Todėl ir džiaugiuosi, net esu dėkingas, kad t o k i e i n t e l e k t u a l a i mūsuose esti.

Saulius Kanišauskas

Grįžti negalima pasilikti

– Tau patinka švelniai ar šiurkščiai? – klausia Viktoras, rūsčiai stebeilydamasis į mane, rodos, žvilgsniu prasigręš į kaukolę ir nuvinguriuos per patį plaukų gumutės vidurį, gręšis tol, kol barkštelės į mūrinę sieną. – Nes aš moku ir švelniai, ir šiurkščiai, kaip tik užsimanytum. – Jis klausiamai kilsteli antakį.

Nugirdęs mūsų pokalbius, prašalaitis pamanytų, kad Viktoras domisi mano seksualiniu gyvenimu arba flirtuoja, bet, ak, visa tai – tik cirkas nuoboduliui nuvaikyti. Mūsų darbas toks monotoniškas, kad telieka arba išeiti iš proto, arba nuolankiai bukti, kasdien po truputį, kad niekas nesuprastų. Mums priimtinesnis pirmas variantas, nors niekada negali žinoti. Taigi, kas rytą mano bendradarbis sugalvoja naują temą nešvankiam pokalbiui – kiek kartų jis šiąnakt masturbavosi, kokia poza mano mėgstamiausia, kurią spaustuvės merginą jis norėtų išdulkinti, o gal aš norėčiau ką nors išdulkinti, o gal jam reiktų apsiskusti *ten*, o kokia mano šukuosena *ten*, o jei mėgstu knygas, tai gal norėčiau, kad sekso metu man pliaukštelėtų per sėdimąją knyga, jei taip – kokia? Tik ne „Ulisu“, atsakau jam, prisidėdama prie žaidimo, tik ne „Ulisu“, intelektualiam pasidulkinimui pakaktų ir kokio žurnalėlio, kad ir „Kultūros barų“.

Viktoras darbovietėje garsėja tuo, kad iš visų skolinasi cigaretes. Skolinasi – ne visai tinkamas žodis, nes skolų jis beveik negrąžina, o jei grąžina, tai sutrikęs dėl savo neįprasto poelgio grįžta ir pasiskolina darsyk. Populiarumo jam tai neprideda, tikriausiai ne vienas bendradarbis slapčia pasvajoja įžūliam lietuviui išmalti dantis, bet stebuklingu būdu Viktoras vis dar gyvas, velnioniškai gyvas, prisidega iškaulytą kontrabandinę lenkišką cigaretę, prisėda ant plytų stirtos rūkalių kiemelyje ir nutaiso perdėtai gašlų žvilgsnį, tokį gašlų, kad aš pasiduodu ir imu garsiai kvatotis. *Palenie zabija*.

Kai rūkydami susitinka Viktoras ir Daivutė, atmosfera sušyla. Daivutė – populiariausia spaustuvės mergina, kiekvienas čia dirbantis vyras svajoja pridegti jai cigaretę. Juokas truputį pagarsėja, dvi poros akių žybsi dūmų debesyje. Vėliau jis ginasi, kad Daivutė jam per kvaila, aš juo tikiu, Daivutė truputį per kvaila ir truputį per graži, bet vis tiek su ja rūkydamas moters išsiilgęs lietuvis teatrališkai perbraukia ranka plaukus ir pažemina balsą. Ir man rodosi, kad čia viena iš tų situacijų, kurias vadina gamtos šauksmu – iš pradžių patyliukais, pašnibždom, paskui garsiau ir garsiau nuaidi gamtos šauksmas, kol virsta į patalpą užtvindantį kurtinantį gausmą, bet tada cigaretės baigia smilkti ir veiksmo dalyviai nespėję susivokti išsiskirsto prie darbų. Vėliau šaipausi iš Viktoro, ar įsimylėjai Daivutę, klausiu, bet jis tik atsainiai mosteli ranka ir pakeičia pokalbio temą.

Viktoras svajoja išleisti knygą apie meilę. Ne apie meilę, bet apie moterį vardu Meilė. Velnias jį žino, svarstau sau, vargu ar jis išmano ką nors apie meilę, bet, dievaži, turi užtektinai bjauraus būdo tapti rašytoju. Vis dažniau jis žada grįšiąs į Lietuvą tos savo knygos rašyti. „Siųsiu tau laiškus, nebijok, bet kai tapsiu įžymus, nedrįsk jų viešinti ir pardavinėti“, – rimtu tonu įspėja.

Kaži kodėl žmonės tiki, kad draugystė išbandoma tik kare. Kai pamąstau, su kuo eičiau į žvalgybą, nusprendžiu, kad Viktoras man irgi šioks toks draugas, bet bjauri nuojauta kužda, kad kare jis mane parduotų, paukšteltų per kuprą šautuvo buože ir nustumtų į dujų kamerą, o tada naktimis sapnuotų mano veidą tuščiomis akiduobėmis, nes jis žmogus šiaip neblogas.

O aš ir neičiau su niekuo į žvalgybą, apsibliaučiau didelėm kaip pupos ašarom, susiraityčiau palapinės kampe ir pasiprašyčiau bausmės, gal net apsišlapinčiau iš to siaubo, bet į žvalgybą neičiau.

•

Visi kalba apie adaptaciją, ar jau apsipratai ten, klausia mama, ar jau valgai baltą *Jų* duoną ir galvoji taip kaip *Jie*, ar geri arbatą su pienu? Jau tuoj apsiprasiu, atsakau, tuoj, niekad nežinai, kiek gali užtrukti, po teisybei, aš ir Lietuvoje niekada nespėjau apsiprasti, nors valgiau juodą duoną ir sūrelius su aguonomis, tad nieko baisaus, jei dabar šiek tiek užtruksiu. Nuraminu mamą, viskas su manimi gerai, tikrai, pakartoju, mintyse karštligiškai svarstydama, kad gal man neapsipratimo sindromas, čia tau ne juokas. Reiktų vizito pas daktarą, sako, jie čia viską gydo paracetamoliu, o gal net neklausus daktaro vartoti daug daug paracetamolio, kad visiems laikams išgydytų neapsipratimo šmėklą? Nespėčiau nė apsižiūrėti ir še tau – apsipratus.

Matau čia daug žmonių, kurie labai stengiasi ko nors pasiekti, nes nevalia gyventi tiesiog šiaip sau. Vadžitas, spaustuvės senbuvis, dirba dviejuose darbuose, kad išlaikytų gausią šeimą ir įpiltų degalų į prabangią mašiną. Ūla darbą derina su studijomis universitete, nes esą su diplomu ką nors pasiekti gyvenime bus lengviau. Tik aš nesiekiu nei gausios šeimos, nei pilno benzino bako, nei karjeros, siekiu tik kad šiandiena būtų pakenčiama, kad rytojus vėl išauštų ir mums visiems užtektų lenkiškų cigarečių. Man trūksta siekimo geno, bet nenoriu liūdinti mamos ir visada, kai manęs paklausia, prižadu nuo rytojaus ko nors siekti.

•

Viską palengvina nuojauta, kad Viktorui sekasi ne ką geriau. Tiesa, kurį laiką jis išmaniai tai slepia gašliais juokeliais, flirtu, žolės suktinėmis. Rodos, viskuo patenkintas ir tik žiū: pavargsta slėptis Viktoras. Nemiela jam čia. Slogi bus diena, jis nenorės su niekuo kalbėtis, demonstratyviai ignoruos kartu dirbančius, o galiausiai pareikš, kad jam skauda galvą, ir neatsisveikinęs išeis namo. Slapčia aš ant jo pykstu, kaip jis sau tai leidžia? Pažiūrėk į mane, galvoju, kaip aš kantriai nešu bendrystės vėliavą ir klausinėju žmonių, kaip jiems sekasi, koks oras, ką jie valgys pietų, ir vėliau sakau *see you later*, nes taip reikia, o ką tu sau leidi, Viktorai, išlepęs Vilniaus panke? Kaip tu sau leidi imti ir atsiskirti, ar ne per didelė prabanga būti tik su savimi diena iš dienos, savaites, mėnesius? Kas dėtųsi, jei mes visi būtume patys sau? A? Supykstu taip, kad pažadu sau su Viktoru nebesikalbėti, tegu nemano esąs didelis ponas. Bet užtenka jam mirktelti einant pro šalį ir neištvėrus išsiviepiu. Gal ir gerai, nedora pavydėti kitam laisvės.

Toks auklėjimas – mane kantriai treniravo nedaryti niekam gėdos, laiku atlikti namų darbus ir sveikintis su kaimynais. Šypsotis nebūtina, ne Amerika. Aš ir užaugau niekam nepadarius gėdos, visada laiku moku nuomą, o darbe sveikinuosi net su tais, kuriuos slapta norėčiau ilgai daužyti kastuvu. Būna ir atvirkščiai – norėčiau apkabinti, bet apkabinti juk nedera, kartais ir žiūrėti žmonėms į akis šioje šalyje nedera, todėl susivaldau ir būnu abejinga, abejingumas visada deramas ir priimtinas.

Viktoras nuolat vengia darbo. Dauguma čia esančių atvykėlių dėkoja dangui už viršvalandžius ir kantriai deda svarą prie svaro, o mano keistuolis bendradarbis nuolat atsikalbinėja ir sugeba pragyventi dirbdamas porą dienų per savaitę. Vos tik pradedu jam pamokslauti, kad pinigų visiems reikia, nuoma šiais laikais nepigi, jis nutaiso rūgščią miną ir meta į mane niekinantį žvilgsnį – pinigai, tik pamanykit. Dievaži, sutrinku, nenoriu, kad jis palaikytų mane materialia vargše, bet juk pinigai labai palengvina pritapimo ir siekimo reikalus, kai pagalvoji – ir baltos duonos gali nusipirkti, ir arbatos su pienu, ir net kokį stilingą apdarą, ir jau tada tikrai niekas nesupras, jei kas su tavim ir ne taip. Tačiau piktas Viktoro žvilgsnis mane nutildo ir kurį laiką dirbame nekalbėdami, spaustuvės triukšmas lyg pagarsėja, ilgainiui jauties, lyg tasai triukšmas tavyje gaudžia dar ilgai po darbo, galvoje sukasi popieriai ir skaičiai, dvidešimt tūkstančių žurnalų per valandą, dvidešimt tūkstančių Victorijos Beckham veidų per valandą, kaip gyveni, Victoria, ar pripratai būti Victoria, ak, pamiršau, man nerūpi, gyvenk sau.

•

Po naujųjų Viktoras pareiškė važiuosiąs namo. Atrodė pasiryžęs ir netgi kaži koks nušvitęs. Nustojo kaulyti cigarečių, vis šioks toks palengvėjimas visų mūsų kišenėms. Ar pasiilgsi manęs, ar labai pasiilgsi, juokais klausinėjo ir aš dramatiškai verkšlenau, kad be proto pasiilgsiu. Iš tikrųjų jis nejuokavo, jam tikrai norėjosi, kad jo kas nors šioj svetimoj žemėj pasiilgtų, nes jei tavęs ilgisi, tai jautiesi, lyg tavo laivas turėtų inkarą, nejuokavau ir aš, nes liguistai prisirišu prie žmonių ir vietų, bet negalėjau pasirodyti skysta, todėl apsimečiau, kad visgi juokavau ir joks aš ne inkaras. Viktoras neturėjo plano, nesiruošė ieškoti Lietuvoje darbo ar žmonos, tenkinti tėvų užgaidų, bet privalėjo grįžti. Būti Lietuvoje, tiesiog pats sau būti. Na, gal visgi susirasti kokią moterį, o gal kad moteris rastų jį, kartu smagiau būti, šiurkščiai arba švelniai.

Kovą susitikom atsisveikinimo kavos, Viktoras buvo pagiringas, o aš – po naktinės pamainos, bijojau, kad mano veidas senas ir suvargęs, neduokdie, jis mane tokią ir atsimins – su pajuodusiais paakiais ir įžūliomis pirmosiomis raukšlėmis. Buvo begėdiškai saulėta ir vis dar žiemiškai žvarbu, rankos truputį drebėjo prisidegant cigaretę.

– Bijau, – prisipažino Viktoras, – jaučiuos dabar kaip pabaidyta višta. Kas manęs toj Lietuvoj laukia?

Nesumojau, kaip jį padrąsinti, pasakiau tik kad jis pats geriau nei kas kitas žino, jog *čia* nieko nėra, nieko nebus, *čia* net neverta ilgesio ir apgailestavimų, už tai ir išgerkim šitos ataušusios kavos. Dar norėjau pasakyti, kad užtenka, jog tu, Viktorai, lauki Lietuvos, visa kita nusispjaut. Bet aš niekada reikalui esant nerandu tinkamų žodžių, mintys palieka mano sąmonę ir aš imu krapštinėtis panages, lyg man tuo metu labai rūpėtų panagių mikroflora, bandau mintyse prisišaukti išsilaksčiusius žodžius, lyg nepalesintas vištas, bet žodžiai negrįžta. Kitą dieną prisiminsiu tą pokalbį ir galvosiu, kiek daug turėjau Viktorui pasakyti, jis būtų juokęsis iki užkimimo manęs beklausydamas, būtų išvažiavęs Lietuvon smagus ir pilnas įkvėpimo. Žodžiai galvoje tvarkingai išsirikiuoja lyg vištos ant laktos, lyg pasierzindami – ko vakar tylėjai, a?

Reikia džiaugtis. Šitas paklydęs vilnietis tuoj susikraus negausią mantą ir visiems laikams išsinešdins namo, kur pasistengs pamiršti šitą šalį, šitą miestą ir spaustuvę kartu su manim, Daivute, Ūla ir Vadžitu.

Mano autobusas į stotį atvažiavo greitai, net truputį per greitai. Sudie, apsikabinom šlapimu trenkiančioje Lidso stotyje, ir kaži ko mano gerklėje užstrigo Afrikos didumo gumulas ir, rodėsi, tuoj iš akių patvins Nilas, prasidės prakeiktas potvynis, sudie, paskubomis atsisveikinau ir įšokau į autobusą. Pradėjo temti, priekinėje sėdynėje šnekučiavosi dvi pagyvenusios lenkės, todėl negalėjau leisti Nilui patvinti, negalėjau, paslapčiom šluosčiausi akis rankove, stengiausi nešniurkščioti ir atsikratyti idiotiškos minties, kad tikriausiai dabar atrodau labai dramatiškai ašarodama šiame dviaukščiame autobuse, jei tik nenubėgs akių tušas, nes jei nubėgs, bus ne patvinęs Nilas, o tik kanalizacijos nuotekos. Truputį už Viktorą, truputį už save, truputį už visus nešventuosius kankinius, keli nesuvaldyti kanalizacijos nuotekų upeliai.

Išlipau iš autobuso netoli namų ir pasukau į artimiausią vaistinę. *Three packs of paracetamol, please*, šyptelėjau darbuotojai. *Here you go, love**.

Sparčiai temo, rankos truputį drebėjo prisidegant cigaretę.

– LIUCIJA LIETUVĖ –

* Plačiai vartojamas neutralus kreipinys šiaurės Anglijoje.

Irvisdėltoneta

Jau 10 metų ieškau ko nepametus. O gal ieškau visus 36 metus. Tik paskutinę metų dekadą tos paieškos virto kūnu, į kurį galėjau pažvelgti iš šalies – aš į ją, ji į mane. Ėmėme stebėti viena kitą, palaipsniui besikeičiančias. Jų daugėjo ir daugėjo, bet nė vienos neatpažinau kaip tos, kurią jaučiausi praradusi. Paieškų proceso pradžioje radosi daugybė fotografijų, kur mėginau atkartoti dingusiosios vaizdą, vėliau pasitelkdama vaizduotę piešdavau, tapydavau aplinkybes, kuriomis ji turėtų būti ir ką veikti, kad aš ją atpažinčiau. Bet tai, ką rasdavau, neatitikdavo tos, kurios ieškojau, ir vedė į tolesnius tyrimus. Taip paieškos virto patologija, persekiojančia manija, besaikiu dauginimu(si) atvaizduose. Paieškų procesas, nesuinteresuotas ir nesuplanuojamas, virto kriminalistiniu tyrimu, tapo pagrindiniu mano tikslu. Jos ėmė išsigimti, rodė vis baisesnes grimasas, stengdamosi įtikti, įtraukti, prijungti ir padraugauti – artimai ir intymiai. Jos daug laiko skyrė savianalizei, mėgdžiojo kitus kūnus, gilinosi į filosofiją, graikų mitologiją, šiuolaikinių *jų* tendencijas, bet neatpažindavau nė vienos ir išsižadėdavau čia pat joms gimus. Jos man ėmė tyliai priekaištauti, ypač jei ilgesniam laikui reikia kur išvažiuoti ir užrakinti jas visas paliekant vienas.

Pavasarį supratau, kad mano laikas rasti *ją* labai ribotas. Todėl skelbiu paiešką.

Dingusiosios duomenys:

MONIKA FURMANAVIČIŪTĖ

Gim. 1978 m., Vilnius.
2014-09-11 paskelbta paieška kaip įtariamosios.
Plaukų spalva: šviesi.
Akys: žydros.
Ūgis: 173 cm.
Dingimo dieną išėjo iš namų nuoga.

„Blokados knygos“ sukūrimo istorija

▶Atkelta iš p. 4

liko baisios. Mes norėjome bent šia knyga sužadinti pagarbą jiems ir supratimą, kad jie nusipelnė didesnio dėmesio ir lengvatų.

Kadangi rašyti kartu nebuvome pratę, Adamovičius, ką parašęs, siųsdavo man. Aš viską perbraukiu ir supeikiu, kad parašyta pasibaisėtinai, visiškai netinkamai. Siunčiu jam savo variantą, jis man atgal: blogai, kodėl šitaip? Kas tai? Kuriam galui? Visai ne tai, ko norėjome. Taip ginčydamiesi, išsikeikdami, rankraščius darkydami ir mėtydami į krepšį, pamažu ėmėme artėti prie galutinio varianto.

Darbas truko ilgai – trejus metus, gal ir daugiau. Tiksliai nepasakysiu, nes Adamovičius per tą laiką ir savais reikalais užsiiminėjo, aš irgi savus darbus rašiau. Tačiau knyga vis labiau traukė prie savęs, ir galiausiai mudu visiškai į ją pasinėrėme.

Baigę pirmąją dalį, bandėme ją išspausdinti Leningrado žurnaluose. Iš karto grąžindavo atgal. Net nepaaiškinę. Supratome, kad Leningrade išspausdinti neįmanoma. Neėmė nė viena leidykla – „ideologiškai žalinga“. Nuvažiavome į Maskvą, nutarėme kreiptis į tuometinį geriausią žurnalą (iki šiol jis turbūt vienas geriausių) – „Novyj mir“. Mums padėjo tai, kad vyriausiasis redaktorius Sergejus Narovčiatovas buvo frontininkas, kariavęs Leningrade. Diana Tevekelian žurnale šefavo prozą. Jiedu perskaitė ir nusprendė paimti, nors puikiai suprato, kaip bus sunku.

Ir iš tikrųjų. Numerio ruošinys su pirmąja dalimi pateko į cenzūrą. Iškart buvo paprašyta viso rankraščio. Gavome šešiasdešimt penkis išbraukimus, pastabų, reikalavimų. Kai kurie, mūsų galva, buvo absurdiški. Kas užkliuvo cenzūrai? Pirmiausia – mažiausia užuomina apie kanibalizmą. Apie marodierius. Apie bet kokį piktnaudžiavimą kortelėmis. Apie tai, kad dėl bado mieste buvo iš dalies kaltas... kalta valdžia. Mūsų objektyvūs atsiliepimai apie Andrejų Ždanovą. Kai kas, pavyzdžiui, buvo iškart pranešta Michailui Suslovui. Pirtis. Maždaug 1942-ųjų vasario mėnesį Piteryje buvo atidaryta pirmoji pirtis, atrodo, Mytninskajos gatvėje. Apie tą įvykį pasakojo keli anuomet ten patekę žmonės. Kuro nebuvo, jo užteko tik vienam skyriui, kuriame vyrai ir moterys prausėsi kartu. Bet tai buvo ne vyrai ir ne moterys. Tai buvo tiesiog skeletai, padedantys vieni kitiems, nes pakelti dubenio vandens pavieniui nebepajėgė. Šis epizodas palaikytas pornografija, kategoriškai uždrausta apie tai užsiminti. Nors tai buvo žmonių, blokadininkų, dorybingų santykių pavyzdys. Tokios tatai pastabos.

Vis dėlto žurnalo „Novyj mir“, Tevekelian, Narovčiatovo padedami kai ką atsikovojome, bet tik iš dalies – teko nusileisti.

Knyga pasirodė. Viena vertus, ji sukėlė partinių istorikų pasipiktinimą. Jų manymu, mes „griauname didvyrišką Leningrado epopėjos įvaizdį“. Kita vertus, pasipylė šimtai laiškų – blokadininkai siuntė savo pasakojimus knygai papildyti, kai kurie reikalavo iš mūsų dar daugiau tiesos, girdi, mes pagražiname, nes buvo kur kas baisesnių dalykų ir taip toliau.

Su šia knyga mes pradėjome atradimų grandinę. Įsitikinome, kad blokados metu žmonės vieni kitiems buvo kur kas nuoširdesni, humaniškesni, gailestingesni negu tada, aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, kad nūnai vyksta žmonių dehumanizacijos procesas, tampame nejautrūs, beširdžiai. Šiuo požiūriu blokada yra pavyzdys, kad tomis baisiomis sąlygomis žmonės neleisdavo sau būti tokie egoistai kaip aštuntajame dešimtmetyje ir iki šiol.

Leidyklos „Sovetskij pisatel“ Leningrado skyriaus vyriausiasis redaktorius buvo Georgijus Kondrašovas – buvęs partijos miesto komiteto sekretorius. Partinis postas jam buvo įaugęs į kūną ir kraują. Gavęs mūsų rankraštį, tuoj pat jį nunešė į srities komitetą. Mes – du žinomi rašytojai, paprastai tokių neatsisakysi ir jų leidinio neuždrausi, reikia kuo nors remtis, pagrįsti. Tiksliai nežinau, bet manau, kad tas rankraštis ar pranešimas apie jį nukeliavo iki srities komiteto pirmojo sekretoriaus. Iš ten pasigirdo: „Jūs siekiate nuvainikuoti Leningrado žygdarbį. Žmonių kančios – ne jūsų reikalas, turėtumėte rašyti apie jų narsą ir tvirtybę, o mėgaujatės baisybėmis.“ Toji lyg ir rezoliucija tapo viešai žinoma, apie knygos išleidimą Leningrade nebegalėjo būti nė kalbos.

Buvome tam pasirengę ir nuėjome pas N. Lesiučevskį, Maskvos leidyklos „Sovetskij pisatel“ direktorių. Manėme, kad kai kuriais požiūriais Maskva liberalesnė ir laisvesnė už mūsų Piterį. Tačiau direktoriui jau buvo pranešta, kad Leningradas kategoriškai nusistatęs prieš knygos leidimą. Pokalbiai su juo buvo sunkūs. Lesiučevskis – buvęs leningradietis, blokadininkas – slapčia mus galbūt ir užjautė. Tačiau ir jis atsisakė. Tada jau užvirė mūšis. Kai žurnale buvo išspausdinta pirmoji dalis, paskui antroji, kai pasipylė šimtai laiškų, kai Maskvos laikraščiuose pasirodė teigiamos recenzijos... Išėjo jau antras knygos leidimas, trečias, bet nė viename Leningrado laikraštyje nebuvo jokios recenzijos. Štai ką tuomet reiškė partijos srities komiteto diktatūra. Knygos pasirodymas, matyt, buvo suprastas kaip kenkimas filmui „Blokada“ pagal Aleksandro Čiakovskio romaną. Apskritai šio autoriaus knyga buvo laikoma pavyzdžiu. „Taip pateiksime blokados vaizdą. Taip perkelsime ją į ekraną. Ji atitinka mūsų supratimą, kas čia vyko devynis šimtus dienų. Ir jokių nukrypimų nebus! O jūsų darbas – ardomoji veikla prieš filmą, kurį aukštai vertina visos ideologinės organizacijos.“

O mes, įpusėję darbą, susirgome.

Dirbdami mudu vienas kitą palaikydavome įsitikinimu, kad literatūrai nėra jokių draudžiamų dalykų. Šiuo požiūriu mus „palaikė“ Tolstojus, Dostojevskis, kiti plunksnos broliai ir kolegos. Literatūrai nieko nedraudžiama! Pasakoti galima apie viską!

Taip tai taip, bet mudu buvome išgirdę tokių baisių dalykų, kad net iki šiol ne viską papasakojome. Mes, žinoma, užrašinėjome, bet tai buvo nepakeliama. Ir įsitikinome, kad to, apie ką klausytis patys nebepajėgiame, to viso gyvenimo blokadoje natūralizmo skaitytojui pateikti negalima. Ir literatūroje yra kažkokios ribos.

Pavyzdžiui, kaip lakūnas, kuris mūšyje buvo pašautas, grįžo į savo šeimą invalidas. Kaip kęsdamas badą jis rinko utėles nuo savęs ir vaikų. Rinko ir valgė... Lakūnas didvyris... Badas nužmogindavo.

Prisiklausęs tokių pasakojimų, pervargęs nuo raudų, isterijos, ašarų, susirgo Adamovičius. Pateko į ligoninę čia, Leningrade. Nervų liga. Paskui atguliau aš. Išklausyti vieną tokį pasakojimą dar galima, bet jei iškart – kitas, trečias, dešimtas, jei įsijauti... Neįmanoma ištverti.

[...]

„Blokados knygoje“ turėjo būti skyrius „Leningrado byla“. Tačiau įdėti jį į pirmąjį leidimą mudviem su Alesiu nepavyko. Leidėjai, cenzūra atmetė visus mūsų bandymus. O be šito skyriaus negalima suprasti daugelio dalykų, svarbių tiek pokarinio miesto, blokadininkų likimui, tiek visai blokados istorijai. „Leningrado byla“ tebėra vienas mįslingiausių pokario istorijos puslapių. Su šia byla susijusius dokumentus asmeniškai sunaikino (tikriausiai tuoj po Stalino mirties) patys Lavrentijus Berija ir Georgijus Malenkovas.

Istorikų versijos, šiaip ar taip, turi bendrą vardiklį – tai buvo kova dėl valdžios. Berijos ir Malenkovo grupė norėjo pašalinti konkurentus N. Voznesenskį ir A. Kuznecovą. Stalinas Voznesenskį buvo pavadinęs savo įpėdiniu. Kuznecovui buvo pavesta kuruoti NKVD: tai kėlė baimę Berijai, vargu ar patiko kitiems Politinio biuro nariams. Juos erzino Leningrado grupės įtaka. Tuometinio Politinio biuro fone leningradiečiai išsiskyrė savo išsilavinimu, kultūra, buvo šlovinami kaip miesto išgelbėtojai.

Partijos istorijoje yra nemaža procesų prieš bet kokią opoziciją. „Leningrado byla“ ypatinga tuo, kad buvo represuojami žmonės, visiškai atsidavę Stalinui, partijai, patyrę vadovai, karo, blokados patikrinti. Sluoksnis po sluoksnio buvo sunaikinta visa Leningrado grietinėlė.

Tada dirbau „Lenenergo“ sistemoje. Mūsų vadovas buvo Borisas Straupė. Blokados sąlygomis jis sugebėjo tiekti energiją gynybinėms gamykloms, Smolnui. Jis irgi dingo. Žuvo miesto kabelių tinklo viršininkas M. Groznovas. Už ką – niekas neaiškino. Žmonės dingdavo vienas po kito, jų net nevadindavo, kaip anksčiau, „liaudies priešais“ – jie paprasčiausiai buvo „Leningrado bylos“ dalyviai. Buvo kalbama, kad už ryšius, už pažintį su P. Popkovu, F. Kapustinu – partijos miesto, srities komitetų sekretoriais. Formuluotės absurdiškos, be jokių svarstymų.

Nežinia, kiek žmonių prarijo ši byla, kiek buvo suimta, žuvo lageriuose. Naikinimo mašina niekaip nesustojo. Veikė ji negrabiai, bet nuožmiai. Atrodė, kad susidorojama su miestu, su Leningradu, kurio Stalinas seniai nekentė, dar nuo „zinovjevinės“ opozicijos laikų.

Tarp kaltinimų Leningrado vadovams buvo vienas užslėptas, viešai neišsakomas: „Leningrado didvyriškumas priešinamas su sostinės, Maskvos, didvyriškumu.“ Po karo buvo daug kalbų, kaip kritinėmis dienomis elgėsi maskviškė viršininkija, kokia panika kilo 1941-ųjų spalį, buvo palyginimų su Leningrado vadovybe. Miesto didvyrio prie Nevos šlovė kėlė Popkovo, Kuznecovo ir kitų reputaciją. Jų nuopelnai, jiems reiškiama pagarba erzino Politinio biuro narius – neva tai meta šešėlį ant partijos vadovybės. Generolai, karvedžiai – viena, o civiliai, partiniai veikėjai – visai kas kita. Pastarieji pasigriebia tam tikrą vado šlovės dalį. Vadas yra vienas, yra Politinio biuro nariai, kurie visi lygūs, ir tik už jų – kiti funkcionieriai. Hierarchijos buvo laikomasi griežtai. Žinoma, nei Popkovas, nei Kuznecovas, nei kiti leningradiečiai patys nepretendavo į išskirtinę šlovę. Tai padarė žmonės – lygindami ir išaukštindami!

Vienas iš tų, kuriuos kalbinau rinkdamas medžiagą „Blokados knygai“, buvo A. Kosyginas – Ministrų tarybos pirmininkas. Blokados metu Stalinas buvo jį, kaip Valstybės gynimo komiteto įgaliotinį, pasiuntęs į Leningradą. Gana įdomią, net dramatišką mūsų susitikimo istoriją aprašiau apsakyme „Uždraustas skyrius“. Jis nepateko į „Blokados knygą“ – cenzūra nepraleido. Vėliau išspausdinau atskirai. Buvo mūsų pokalbyje akimirka, kurios tada neperpratau. Jei kartu būtų buvęs Adamovičius, šios knygos bendraautoris, galbūt to epizodo prasmę kartu ir būtume išlukštenę. Deja, Kosyginas sutiko priimti tik mane vieną. Ir tik dabar, skaitinėdamas pokalbio užrašus, atkreipiau dėmesį, kad jis lyg ir atsitiktinai prakalbo apie 1941 m. spalį, kai vokiečių armija buvo jau prie pat Maskvos.

Vyriausybė pervažiavo į Kuibyševą. Stalinas buvo Maskvoje, bet Kremliaus kabinetai ištuštėjo. O telefonai skambėjo. Kosyginas ėjo iš kabineto į kabinetą, kėlė ragelį, atsakinėjo – reikėjo parodyti, kad Kremlius dirba. Tai buvo spalio 16-ąją. Šią pasakojimo apie blokadą dalį palaikiau atsitiktiniu nukrypimu. Tačiau Kosyginas buvo patyręs politikas: manau, jis norėjo pastūmėti prie abiejų miestų palyginimo kritinėmis karo akimirkomis. Palyginimas buvo ne Maskvos naudai. Ir kadangi tokie svarstymai plito, matyt, buvo užsimota leningradiečius pastatyti į vietą, pažeminti. Šiuos slaptus „Leningrado bylos“ motyvus, ko gero, Kosyginas ir norėjo priminti. Vargu ar apie šį epizodą jis būtų prabilęs atsitiktinai.

Nei „Leningrado byla“, nei vėlesnis gyvenimas mieste neįžiebė kokių nors protesto motyvų, nebuvo nei opozicijos, nei priešpriešos. Nebuvo kritikuojamas nei stalininis režimas, bolševikinė ideologija, nei kiti komunistinių valdovų režimai. Visiškai paklusnus, valdžiai ištikimas miestas. Šiuo požiūriu sostinė pasižymėjo kur kas didesne laisvamanybe. Leningrado menininkams tekdavo Maskvoje ieškoti užtarimo prieš vietinių tvarkdarių uolumą, net Centro komitete pradėta suprasti, kokios absurdiškos būdavo palaižūnų iš Piterio pastangos.

Nežinau, ar G. Romanovas skaitė „Blokados knygą“. Tuo metu jis buvo partijos Leningrado srities komiteto pirmasis sekretorius. Dabar jau reikia aiškinti, kas tas Romanovas ar kiti Politinio biuro nariai. Mano žiniomis, jam buvo pranešta, apie ką rašoma „Blokados knygoje“: apie bado baisumus, miesto žmonių kančias. Jis pasipiktino: „Kam to reikia, ką tie autoriai daro? Jie kėsinasi į heroizmą, į tvirtybę, menkina leningradiečių žygdarbio reikšmę. Tokia knyga mums nereikalinga.“

„Blokados knyga“ pirmą kartą Leningrade išspausdinta 1984 m., jau po to, kai Romanovas buvo perkeltas dirbti į Maskvą.

Pataikavimas, atsakomybės vengimas tapo „Leningrado sindromu“. Miestą suluošino baimė. Ir vis dėlto savo slapčiausiose gelmėse jis saugojo blokados, laisvos minties atminimą, kad galėtų atgimti, grįžti prie savo europinės paskirties, kurią jam numatė du didieji Rusijos sūnūs – Petras I ir Aleksandras Puškinas.

Iš: Алесь Адамович, Даниил Гранин. Блокадная книга. Санкт-Петербург: Лениздат, 2013
Vertė Henrikas Savickas

Redaktorius: Žydrūnas Drungilas *(zydrunas.d@gmail.com)*.
Paveldas: Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja: Zita Remeikienė.
Direktorė: Lina Černiauskaitė.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.
Bendradarbiai: Marius Burokas *(Skaitykla Nr. 5)*,
Giedrė Kazlauskaitė *(Šiaurės kampas)*,
Andrius Patiomkinas *(Vertimai)*,
Jurga Tumasonytė *(Kultūros eskizai)*.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius.
Telefonas: (8 5) 261 37 70.
Elektroninis paštas: *satenai@takas.lt.*
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.
Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke:
LT36 7300 0100 0000 7071;
AB bankas „Swedbank“ (kodas 73000).
Savaitraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1451 egz.

Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.

„Šiaurės Atėnus“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas: 2014 m. suteikė 90 000 Lt paramą projektui „Šiaurės Atėnai“ – atviros kultūros formos“ (p. 2–6, 8–10); skiltis „Skaitykla Nr. 5“, „Šiaurės kampas“ ir „Vertimai“ iš dalies finansuoja Lietuvos kultūros taryba.

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

9 771392 776019